

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.2:37.011.3-051(450.361Trst)"1891/1911"

Prejeto: 20. 8. 2019

Branko Šuštar

dr., muzejski svetnik, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: branko.sustar@guest.arnes.si

»Ob sinjih bregovih Adrije, v našem Trstu ...«

Tri zborovanja slovenskih učiteljev iz vseh dežel v Trstu pred prvo svetovno vojno

IZVLEČEK

Prispevek z arhivskim in časopisnim gradivom predstavlja tri letna učiteljska zborovanja (III. glavno skupščino maja 1891, XIV. avgusta 1902 in XXIII. junija 1911), ki jih je v Trstu pripravila učiteljska Zaveza. Ta zveza slovenskih učiteljskih društev s Štajerske, Kranjske in Primorske je nekaj let povezovala tudi učiteljska društva v Istri. To je kazalo tudi ime društva: Zaveza slovenskih učiteljskih društev, od 1900 Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. Zborovanja so bila strokovna srečanja slovenskega učiteljstva, na katerih so obravnavali sindikalne in pedagoške teme o položaju učiteljskega poklicnega stanu in slovenske šole. Dobro obiskana tržaška zborovanja z dvesto, tristo in več učiteljskimi udeleženci so bila prave slovenske in slovanske narodne manifestacije. Pomenijo tudi postopno usmeritev večine slovenskega učiteljstva v bližino političnega liberalizma ter ponazarjajo slovenski narodnostni in gospodarski razvoj v Trstu in njegovi slovenski okolici.

KLJUČNE BESEDE

slovensko učiteljstvo, društva, Zaveza, zborovanja, slovenska politika, avstrijske dežele pred 1918

ABSTRACT

»ON THE BLUE SHORES OF ADRIA, IN OUR TRIESTE...«
THREE GATHERINGS OF SLOVENIAN TEACHERS FROM ALL SLOVENIAN TERRITORIES IN TRIESTE BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Drawing on newspaper and archival sources, the article presents three annual teachers' gatherings in Trieste (III general assembly in May 1891, XIV in August 1902, and XXIII in June 1911). The events were organized by the Union of Slovenian Teachers' Associations (Zaveza slovenskih učiteljskih društev) from Styria, Carniola, and the Littoral, which for a few years also brought together teachers' associations in Istria, as reflected in its name, i.e. the Union of Slovenian Teachers' Associations and from 1900 onwards the Union of Austrian Yugoslav Teachers' Associations (Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev). The gatherings were professional rallies of Slovenian teachers aiming to address matters of the trade union and pedagogical themes related to the status of the teaching profession and Slovenian education. Attracting a mass attendance of two to three hundred participants, the gatherings in Trieste not only represented veritable Slovenian and Slavic national manifestations, but also manifested a gradual espousal of political liberalism among most Slovenian teachers and the Slovenian national and economic development in Trieste and its Slovenian-inhabited surroundings.

KEY WORDS

teachers, associations, teachers' Union, gatherings, Slovenian politics, Austrian lands before 1918

Od učiteljskih društev do njihove zveze/Zaveze*

»To je združena Slovenija!«¹

Učiteljska društva in druge učiteljske organizacije, posebej zadrage in sindikati ter njihova glasila, so izraz učiteljskega gibanja z različnimi idejnimi, pedagoškimi, nacionalnimi in političnimi usmeritvami zlasti osnovnošolskega učiteljstva.² Učiteljska zborovanja (*Lehrerversammlungen*) so začeli organizirati na podlagi odredbe dunajskega ministrstva za prosveto leta 1848, ko so bila napol uradne učiteljske konference in napol zborovanja učiteljev. Vsaj šestnajst takih zborovanj je do srede leta 1849 predvsem na Štajerskem (7) in Kranjskem (6), pa tudi na Primorskem in Koroškem obravnavalo vzgojne, stanovske in jezikovne zadeve.³ Pozneje (po šolski zakonodaji iz leta 1869) so praviloma vsako leto pod vodstvom okrajnih šolskih nadzornikov po okrajih pripravljali uradne učiteljske konference in na šest let še deželne učiteljske konference⁴ (na Kranjskem na primer v letih 1878, 1891 in 1905). Učitelji so se od 60. let 19. stoletja, posebej z uveljavitvijo društvene zakonodaje iz leta 1867, prostovoljno zbirali tudi v svoja društva. Pri tem jih je vodila želja po pospeševanju nadaljnje izobrazbe, skrb za materialni položaj poklicnega stanu in prizadevanja za napredek šolstva nasploh.⁵ Učiteljska društva so delovala na ožjem območju šolskih okrajev in se povezovala najprej v okviru tedanjih dežel, ki so imele od zakonodaje leta 1869 pomembne pristojnosti, tudi na področju ljudskega šolstva. Tako so tudi društvena učiteljska zborovanja rasla na tradiciji in izkušnjah uradnih srečanj. Slovenskim učiteljskim društvom je postopoma uspelo ustanoviti vseslovensko povezavo, čeprav sprva kot neuspešen poskus preoblikovanja deželnega društva v Ljubljani v pravo *Slovensko učiteljsko društvo*. Nato so s pobudo in izkušnjami slovenskih učiteljev na Štajerskem (njihova društva so se povezovala z društvi nemških učiteljev v štajersko deželno učiteljsko zvezo) ter po zgledu nemških, hrvaških in čeških kolegov uspešnejše oblikovali zvezo učiteljskih društev kot posebno društvo. »Zaveza slovenskih učiteljskih društev«, ki je nastala leta 1888 na pobudo štajerskega učiteljstva, zbranega v Celjskem učiteljskem društvu, in imela prvo zborovanje 1889 v Ljubljani, je bila odprta v jugoslovanske (predvsem slovensko-

-hrvaške) in nato v širše slovanske povezave.⁶ To je najprej pomenilo vključevanje slovenskih in hrvaških učiteljskih društev v Istri ter pogledovanje po Dalmaciji, saj sta ti deželi s slovenskimi deželami sodili v avstrijsko polovico dvojne monarhije. S procesom preimenovanja so pričeli spomladi 1899, z oblastno potrditvijo novih pravil pa je Zaveza od leta 1900 nosila ime *Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev*.⁷ Na njeno pobudo je bila v Pragi leta 1908 ustanovljena *Zveza slovanskega učiteljstva v Avstriji*. Namen delovanja Zaveze je bil v povezovanju učiteljskih društev v slovenskih deželah pri duhovnih in materialnih prizadevanjih, enotnosti pedagoško-didaktičnega dela in napredovanju slovenskega šolstva. Zaveza je bila torej učiteljska strokovna organizacija s kulturnimi in sindikalnimi cilji, zato ni čudno, da je smiselno uvrščena tudi v pregled sindikalnega gibanja pri nas.⁸ A prav njena politična opredelitev je od konca 19. stoletja do leta 1926 organizacijo politično postavljala na liberalno stran in ovirala njeno širše sindikalno delovanje za učiteljstvo kot poklicni stan. Učiteljski poklic ter društva in društvene zveze učiteljev so pritegovale pozornost v pedagoški historiografiji v študiji o šolskih reformah, pri obravnavi emancipacije slovenskih učiteljev v letih 1869–1914⁹ in z več prispevki v *Sodobni pedagogiki*, na primer s pogledom na »pozitivno pedagoško tradicijo« učiteljske zveze,¹⁰ a tudi s prispevki v *Kroniki* in *Šolski kroniki*.

Učiteljska Zaveza je ob prvem zborovanju leta 1889 povezovala učiteljska društva, in sicer deset na Štajerskem, štiri na Kranjskem in štiri na Primorskem s skupaj 789 člani, desetletje zatem pa je bilo društev že 32 s 1748 člani. Tedaj je Zaveza združevala večino slovenskih učiteljev ter bila njim in sodobnikom še konec 19. stoletja prisposoda zedinjene Slovenije. Ko se je novemu ljubljanskemu škofu Antonu B. Jegliču 25. maja 1898 poklonila tudi Zaveza slovenskih učitel-

* Za nekaj dragocenih pripomb k besedilu se zahvaljujem prof. Marti Ivašič iz Trsta.

¹ *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1898, str. 121–123, »Anton Bonaventura«.

² Šuštar, Učiteljska društva in organizacije, str. 8–9; Šuštar, Učiteljske organizacije, str. 329–333.

³ Ilešič, Prve učiteljske skupščine, str. 109–150.

⁴ Heinz (ur.), *Handbuch*, str. 185–199. O okrajnih in deželnih konferencah ljudskih učiteljev, zakon 8. 5. 1872.

⁵ *Popotnik*, 10. 6. 1887, str. 161–164, »Zupaneč, O imenitnosti učiteljskih društev«.

⁶ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 7–18; Hojan, *Ob stoletnici*, 1989; Šuštar, Učiteljske organizacije, str. 331–344.

⁷ *Učiteljski tovariš*, 10. 4. 1899, str. 86, »Upravni odbor 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev'«; *Učiteljski tovariš*, 10. 4. 1900, str. 107–109, »Pravila 'Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev'«. – Glede na društveno zakonodajo je predložene spremembe pravil 28. februarja 1900 najprej dopustilo ministrstvo za notranje zadeve, nato pa je 9. marca 1900 deželno predsedstvo Kranjske v Ljubljani dovolilo nadaljnji pravni obstoj društva »Zaveza slovenskih učiteljskih društev«, od tlej z nazivom »Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev« v Ljubljani. Zaveza je še decembra 1899 uporabljala dotedanje ime (*Učiteljski tovariš*, 20. 12. 1899, str. 269–270), pa tudi leta 1900, dokler niso dobili potrjenih pravil z novim imenom. V št. 9 (20. 3. 1900) ima *Učiteljski tovariš* v kolo fonu še zapis, da je »last in založba 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev'«, od št. 10 (1. 4. 1900) pa uporablja že novo ime Zaveze. Navedba v Grnjak, »Zaveza slovenskih učiteljskih društev« in njen razvoj (str. 10), je glede veljave novega imena napačna, saj ne upošteva določil društvene zakonodaje.

⁸ Stuplovšek, *Razmah*, str. 381–392, 399–400.

⁹ Bergant, *Poizkusi*; Divjak, *Emancipacija*, str. 126–165.

¹⁰ Strmčnik, *Zveza društev*, str. 15–35.

teljskih društev, je ob predstavitvi njenega delovanja škof vzkliznil: »To je združena Slovenija!«¹¹ Po zborovanju v Trstu so leta 1891 ugotavljali, da so se tudi s tem učiteljskim »parlamentom« začeli učitelji iz različnih slovenskih dežel srečevati, odkrivati težave ter »spoznavati misli in nazore drug drugega«.¹²

Od konca 19. stoletja je postajala usmeritev učiteljske Zaveze odkrito liberalna, z nastankom katoliške Slomškove zveze leta 1900 pa se je število njenih članov postopno nekoliko zmanjšalo, posebej na Kranjskem, a je ostala prevladujoča učiteljska organizacija. Pred prvo svetovno vojno (1913) je Zaveza združevala 33 slovenskih učiteljskih društev (na Štajerskem 16, Kranjskem 12 in Primorskem 5) s skupaj 1570 člani.¹³ Letna zborovanja (glavne skupščine) je prirejala v večjih mestih z železniško povezavo sredi slovenskih dežel in tudi na njihovem obrobju: v Gorici, Opatiji, Pulju in Trstu.¹⁴ V Trstu je učiteljska Zaveza zborovala kar trikrat, približno na deset let, vsakič v drugačnih političnih razmerah. Prvič so učiteljstvo zbrali že leta 1891 na tretji glavni skupščini Zaveze s predsednikom dr. Tomažem Romihom¹⁵ ob začetkih tedaj še bolj povezovalnega delovanja, ko je bila del zborovanja še nedeljska maša s petjem učiteljev. Drugič so bili v Trstu na enajsti glavni skupščini Zaveze avgusta 1902 že s predsednikom Luko Jelencem¹⁶ v razmerah odločne politične ločitve liberalno in katoliško usmerjenega učiteljstva ter hkratnega oddaljevanja hrvaškega istrskega učiteljstva od Zaveze. Tretjič so prišli v Trst junija 1911 na XXIII. glavno skupščino liberalnega učiteljstva, že v letih po volilni prevladi političnega katolicizma na Kranjskem, in to prav v predvolilnem času pred državnozbornimi volitvami. Tudi položaj Slovencev v mestu in okolici se je vidno spreminjal. Del učiteljskega zborovanja je leta 1902 potekal v nekaj let prej zgrajenem Narodnem domu v Barkovljah, zborovanje leta 1911 pa v prostorih nove palače Narodnega doma sredi Trsta. A v prvih letih italijanske oblasti po prvi svetovni vojni so fašisti tudi ta slovenska na-

rodna domova požgali.¹⁷ Predstavitev treh učiteljskih zborovanj želi tudi z navedbami stališč sodobnikov v poročilih, nagovorih in dopisovanju opozoriti na zavzetost in vzdušje ob slovenskih narodnostnih manifestacijah. V zadnjih desetletjih monarhije se je narodnostno gibanje oblikovalo tudi ob ekonomskem razvoju Slovencev v Trstu kot velemestnem, večnacionalnem avstrijskem pristanišču in posebej v slovenski okolici mesta. Za boljšo prepoznavnost so omenjene osebnosti, posebej iz vrst učiteljstva, označene zlasti z njihovimi sočasnimi službami in občasno s splošno oznako delovanja. Njihove podrobnejše predstavitve bi presegle zasnovo in obseg članka, večkrat pa so dostopne v biografskih virih.

III. glavna skupščina Zaveze v Trstu, 16. in 17. maja 1891.

*Zvesti »pravim naprednim načelom vere, doma in cesarja«.*¹⁸

»V teku triletnega delovanja prehodila je naša 'Zaveza' tri dežele prelepe naše domovine«, so zapisali po III. glavni skupščini na binkošti v Trstu, kajti prvi dve zborovanji sta bili na Kranjskem (Ljubljana 1889) in Štajerskem (Celje 1890). Ocenjevali so, da se je med učiteljstvom okrepil čut skupnosti, bratske povezanosti in stanovske zavednosti, kot je predsednik Zaveze slovenskih učiteljskih društev dr. Tomaž Romih, učitelj na meščanski šoli v Krškem, v pozdravu predstavil spodbuden razvoj učiteljske organizacije. Leta 1891 je bilo »že 25 učiteljskih društev v kolu naše 'Zaveze'«, število članov pa 1144 ali kar 433 več kot ob ustanovitvi leta 1888.¹⁹ Tretja glavna skupščina je potekala takrat, ko skupna učiteljska organizacija ni bila politično opredeljena in med slovenskim učiteljstvom še ni bilo tako vidnih političnih nasprotij. Na zborovanje v Trst je vabil tudi katoliški *Slovenec* in zatem poročal: »Zveze slovenskih učiteljev tretji občni zbor v Trstu vršil se je prav sijajno in dostojno.«²⁰

Predsednik Zaveze dr. Tomaž Romih se je novemu lavantinskemu škofu dr. Mihaelu Napotniku v Mariboru v imenu slovenskega učiteljstva jeseni 1890 poklonil z resolucijo o slogi med duhovščino in učiteljstvom, kot je poročal tudi tajnik Zaveze Franc

¹¹ *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1898, str. 121–123, »Anton Bonaventura«; Šuštar, *Slomškova zveza*, str. 39–42.

¹² *Popotnik*, 25. 6. 1891, str. 191, »Spomini na III. skupščino Zaveze III.«, »Naša 'Zaveza' je jedino društvo mej malim slovenskim narodom, ki družji v celoto vso Slovenijo«.

¹³ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 18; Šuštar, *Zaveza*, str. 88.

¹⁴ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 26.

¹⁵ *Popotnik*, 25. 2. 1891, str. 49–50, »T. Romih, 'Rimskemu katoliku' namesto odgovora«. – Tomaž Romih (1853–1935), akademsko izobražen učitelj in pozneje ravnatelj meščanske šole v Krškem, je leta 1889 doktoriral na graški univerzi in bil predsednik Zaveze v letih 1890–1892, v času, ko je polemiziral z dr. Mahničem.

¹⁶ Luka Jelenc (1857–1942) je od leta 1881 poučeval v Hotiču pri Litiji, nato v Senčurju pri Kranju, od leta 1899 pa je bil učitelj na I. mestni deški ljudski šoli v Ljubljani (tam je bil upokojen leta 1924 kot ravnatelj meščanske šole). Od leta 1895 je bil dobra tri desetletja predsednik Zaveze, sodeloval je v vodstvih vrste učiteljskih gospodarskih ustanov in bil član vodstva Narodno-napredne stranke.

¹⁷ Pahor, Rast nasilja fašističnih škvader. Leta 1904 zgrajeni slovenski Narodni dom v Trstu (arh. Maks Fabiani) so fašisti požgali 13. julija 1920, slovenski Narodni dom v Barkovljah, ki je bil dograjen leta 1897, pa 12. decembra 1921.

¹⁸ *Edinost*, 13. 5. 1891, str. 3, »Vsprejemni odbor za III. glavno skupščino učiteljske 'Zaveze'«.

¹⁹ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 145–160, »Tretja skupščina 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev' dne 16. in 17. maja v Trstu«.

²⁰ *Slovenec*, 12. 5. 1891, str. 4, »Tretja skupščina 'Zaveze slovenskih učiteljev'«, *Slovenec*, 21. 5. 1891, str. 4, »Zveza slovenskih učiteljev«. *Slovenec* je omenjal tudi nedeljsko mašo z učiteljskim petjem.

Trst. Panoramski pogled na pristanišče in mesto pod gradom, razglednica okoli leta 1900. Zborovanje Zaveze leta 1891 so pripravili v gostinskih prostorih z vrtom pri »Bergerji« – »Belvedere pod gradom« (NUK, Ljubljana, zbirka razglednic: Trst).

Slanc na zborovanju v Trstu.²¹ A hkrati se je Romih kot predsednik Zaveze februarja 1891 v polemiki z *Rimskim katolikom* zavzel za vidnega avstrijskega pedagoga, Čeha dr. Gustava Adolfa Lindnerja, svojega nekdanjega celjskega gimnazijskega profesorja.²² Na naslednjem zborovanju Zaveze leta 1892 je bil častni gost kranjski dekan, *Popotnik* pa je pisal, da je Zaveza katoliško društvo.²³ Glasilo Zaveze je bil mariborski *Popotnik*, *Učiteljski tovariš* pa glasilo deželnega (kranjskega) Slovenskega učiteljskega društva s Slomškovo podobo na naslovnici; nadučitelj Andrej Žumer ga je urejal po veljavnih šolskih zakonih, a brez vpletanja strankarskih prepričev. Pri Sv. Jakobu v Trstu je od leta 1888 delovala slovenska zasebna šola Družbe sv. Cirila in Metoda (s pravico javnosti od leta 1893), veliko so tedaj govorili tudi o javni slovenski šoli v Trstu. To leto so tržaški rodoljubi z inž. Matejem Živicem s pomočjo odvetnika dr.

Gustava Gregorina vložili pritožbo na namestništvo zoper odklonilni sklep mestne občine o ustanovitvi slovenske šole v Trstu.²⁴ Kot je omenil slovenski državnozborni poslanec Franc Robič v govoru 2. julija 1891 v državnem zboru na Dunaju, v Trstu še vedno ni bilo nobene (javne) slovenske ljudske šole, čeprav so že večkrat utemeljeno prosili zanjo.²⁵ Kljub vsem naporom Slovenci v mestu niso dobili šol, zanje so se morali potruditi sami.

Sprejemni odbor za tržaško zborovanje so leta 1891 po dogovoru z Zavezo oblikovali predstavniki Učiteljskega društva za sežanski okraj (posebej njegova pooblaščenca Matko Kante, ki je odbor vodil, in predsednik društva A. Benigar).²⁶ Veliko dela so imeli s prostori (pričakovali so, da bo razgled na mesto pri Bergerju navdušil zborovalce) ter s prijavami prireditelj in programa oblastem, o čemer so se dogovarjali tudi s telegrami. Pooblaščenca sta 5. marca 1891 ob obisku v Trstu pri okrajnem šolskem nadzorniku Davorinu

²¹ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 145–160, posebej 147; *Popotnik*, 10. 10. 1890, str. 296, »Iz 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev'«.

²² *Popotnik*, 25. 2. 1891, str. 49–50, »T. Romih, 'Rimskemu katoliku' namesto odgovora«. Lindner (1828–1887) je bil gimnazijski profesor v Celju (1854–1871), prvi predsednik Celjskega učiteljskega društva, od leta 1882 profesor na češki univerzi v Pragi in vpliven češki pedagog (*Popotnik*, 25. 10. 1887, str. 318, »Dr. Gustav Lindner †«).

²³ *Popotnik*, 10. 7. 1892, str. 201–202, »Diogen (ps), Spomini na IV. skupščino 'Zaveze' v Kranji«.

²⁴ *Edinost*, 17. 2. 1926, str. 13–14, »Gustav Gregorin: Borba za slovenske ljudske šole od 1884. do 1918. leta«.

²⁵ *Učiteljski tovariš*, 16. 8. 1891, str. 250–251, »Iz državnega zborovanja«.

²⁶ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, društveni izkazi, 34, 38. Sprejemni odbor za zborovanje Zaveze: Matko Kante, predsednik (sicer podpredsednik Učiteljskega društva za sežanski šolski okraj), Janko Štrukelj, tajnik (sicer tudi tajnik sežanskega društva), odborniki: Anton Benigar (sicer predsednik sežanskega društva), Alojz Luznik in Jakob Starič.

Sinkoviču²⁷ in deželnem šolskem nadzorniku vitezu Klodiču ter pri namestništvu spoznala, da se prva dva »jako zanimata za vseslovenski zbor učiteljev«. Za voditelja sprejemnega odbora je bila tako »prva i sveta skrb, da se naše zborovanje dične Zaveze vrši dostojno slovenskemu učiteljstvu v čast in narodu slovenskemu v ponos«. ²⁸ Pri pripravah in zborovanju je sodelovalo tudi učiteljstvo iz Trsta in okolice, čeprav omejeno, saj so imeli na binkoštno soboto pouk. ²⁹ Veliko dopisovanja z društvi so imeli tudi zaradi koncerta in not za posamezne pesmi ter zaradi seznamov pevcev in pevk po glasovih. V Trstu so se povezali s Slovanskim pevskim društvom, ki ga je vodil dr. Karol Glaser, profesor na tržaški gimnaziji. Slovensko učiteljsko društvo za koprski okraj je imelo tudi več predlogov, od katerih so temo o banki Slavija in predstavitev zavarovanja uvrstili v program zborovanja. ³⁰

V zapisu po III. skupščini Zaveze so v prireditvi videli pravi praznik slovenskega učiteljstva ter prispevek k naši šolski in narodni zgodovini. ³¹ O zborovanju je podrobneje poročal mariborski *Popotnik* v 10. številki 25. maja 1891, saj je bil glasilo Zaveze, medtem ko je ljubljanski *Učiteljski tovariš*, tedaj glasilo Slovenskega učiteljskega društva, strnjeno poročilo objavil v treh nadaljevanjih. Ta ljubljanski šolski list je tedaj v vseh poročilih pisal o Zvezi slovenskih učiteljskih društev (in ne Zavezi). To vprašanje je učiteljstvo vznemirjalo še nekaj let, dokler ni – tudi z utemeljitvijo slavista p. Stanislava Škrabca – povsem obveljalo ime Zaveza. ³² Zborovanje v Trstu so pripravili pri »Bergerji« (restavracija »Belvedere pod gradom«), a ti prostori so bili na hribu, tako da je naporen vzpon po stopnicah do tja ostal v spominu učitelju, hudomušnemu pesimistu, ko je prišel srečno iz Trsta. ³³ Komu drugemu se je zborovanje »v Trstu, v oni lepi dvorani na Belvederu«, ohranilo v lepem spominu. ³⁴ Obisk tržaškega zborovanja Zaveze slovenskih učiteljskih društev je bil največji dotlej, saj je bilo zbranega učiteljstva več kot 200 (*Edinost* je 20. maja poročala o 240 udeležencih), med njimi je bilo kar 41 učiteljic. ³⁵

Program zborovanja, ki je potekalo na binkoštno soboto in nedeljo (17. in 18. maja 1891), so določili že marca in ga v učiteljskem časopisu objavili konec aprila (v *Popotniku*) ter v začetku maja (v *Učiteljskem tovarišu*). Podrobno so vabili tudi v tržaški *Edinosti*, v kateri so v sredo pred sobotnim zborovanjem v uvodniku »Dobro došli!« poudarili pomen zborovanja slovenskega učiteljstva. »Brez znanosti ni napredka, brez šole ni znanosti, a brez dobrih učiteljev ni dobre šole.« Za največje dobrotnike slovenskega naroda so imeli tiste, ki skrbe v mednarodni borbi in tekmovalnosti za njegovo izobrazbo: to sta bila »poleg zavedne narodne duhovščine šola in – časnikarstvo«. Zbranim učiteljem niso obljubljali zunanjih, sijajnih in bleščečih slavnosti njim na čast, saj je bila mestna uprava v Trstu v italijanskih rokah, a podobno je bilo tudi v Mariboru in Celju, v mestih z nemško usmerjeno mestno upravo. »Žalostni so odnošaji tu ob Adriji: veren odsev so onega 'prijateljstva', kakoršno goje na vseh straneh do Slovanov, do nas Slovencev pa še posebej.« ³⁶ Pričakovali so tudi neprijetne odzive z italijanske strani, po zborovanju vsaj interpelacije v tržaškem mestnem svetu, ³⁷ a *Edinost* o tem ni poročala. Slovenskih gostov so bili iskreno veseli. »Dobro došli, sobojevniki naši!«, so tam zapisali. V napovedi zborovanja so objavili teme glavnega zborovanja in javni, zabavni del programa ter z vabilom podrobno napovedali vse točke koncerta, tudi tiste, ki jih je izvedel vojaški orkester domačega 97. pešpolka. ³⁸ Vstopnina na koncert za nečlane je bila 40 krajcarjev, za družino pa 1 goldinar. ³⁹

Društva so za glavno zborovanje prijavila kar deset predavanj, od katerih so oblikovali končni program s tremi temami (o socialnih in pravnih razmerah slovenskega učiteljstva J. Ravnikar, pripombe A. Vertovec, o obrtno-nadaljevalnih šolah Ivan Lapajne in o metodi računstva na nižji stopnji dr. T. Romih). V program so uvrstili še temo o zavarovanju učiteljstva pri banki Slavija. O tem so naklonjeno sklepali že na II. zborovanju v Celju leta 1890 in poročali o tem v *Popotniku*, ki ga je Zaveza kot svoje glasilo prevzela z začetkom leta 1891. ⁴⁰ Temo o zavarovanju so predstavili na koncu sobotne seje delegacije. Navzoči so z navdušenjem sprejeli zlasti vest o 100 goldinarjih podpore v društvene namene, za kar se je po prizadevanjih svojega generalnega zastopnika Ivana Hribarja odločila banka Slavija, vzajemno za-

²⁷ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, društveni izkazi 31. Pismo T. Romiha Davorinu Sinkoviču: »Dragi! Letos pridem torej z našo 'Zavezo' v Trst.« Sinkovič, ki je tako kot Romih maturiral leta 1872 v Celju, je bil predsedniku Zaveze svetovalec o razmerah v Trstu.

²⁸ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, 1, 7.

²⁹ *Edinost*, 17. 6. 1891, str. 4, »Matko, Popravek«.

³⁰ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, 9, 20, 21.

³¹ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 161, »Spomini na III. skupščino 'Zaveze'«.

³² *Popotnik*, 25. 9. 1893, str. 287–288, »J. Leban, 'Zaveza' ali 'Zveza'?»

³³ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 187, »Pesimist, Listi slovenskega pesimista, V!«.

³⁴ *Popotnik*, 25. 6. 1891, str. 191, »Spomini na III. skupščino 'Zaveze'«.

³⁵ *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1891, str. 173–174, »J. Furlan, III. Skupščina«. Poročevalec v ljubljanskem glasilu Jakob Furlan je bil tedaj stalni učitelj I. mestne petrazredne deške ljudske šole v Ljubljani.

³⁶ *Edinost*, 13. 6. 1891, str. 1, »Dobro došli!«.

³⁷ *Edinost*, 20. 5. 1891, str. 3, »Tržaški mestni svet«.

³⁸ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, 1, 30. Vojaška godba je štela 16 mož in stala 30 goldinarjev ter še po 50 krajcarjev za vsakega za hrano. S slovenskimi in slovenskimi pesmimi ni bilo težav, saj je bil to domači, primorski 97. polk z nabornim območjem v Trstu in okolici, Matko Kante pa se je s kapelnikom tudi osebno poznal.

³⁹ *Edinost*, 13. 6. 1891, str. 1, »Dobro došli!«.

⁴⁰ *Popotnik*, 10. 6. 1892, str. 164, »Četrta skupščina. Zborovanje delegatov«; *Popotnik*, 10. 10. 1890, str. 289–290, »O važnosti življenskega zavarovanja z ozirom na slovensko učiteljstvo«.

Štev. 10. V Mariboru, 25. maja 1891. Tečaj XII.

Izhaja 10. in 25. dan vsakega meseca.

Stoji za celo leto 3 glj. — pol leta 1, 50 (Pisnomo slovo 25 kr.)

Naročnina sprejema vsakega leta: „Slovo-Kletka“

Ozemlja, ki so namenjena, od vrste 10 kr. Izdajatelj in vrednik: M. J. Nerač, nadučitelj.

Odprta reklamacija se pošilja pošto. Vsi listi in dopisi pošiljajo se v uradni list v Maribor. Pisnomo, za katero se je odgovor, naj se pošilja priporočno pošto z imenom. Na anonimne dopise se ne odgovarja. Izdajatelj je za vse politične listje in za vse vrste, ...

POPOTNIK.

Glasiló

„Zaveze slovenskih učiteljskih društev“.

Izdajatelj in vrednik:
M. J. Nerač, nadučitelj.

Cesarjeva zahvala.

Prosednik „Zaveze slov. učiteljskih društev“ prejel je pismo, ki se v prevodu tako glasi:

C. kr. namestnik 993
v Trstu in Primorju. F.

Gospodu dr. Tomažu Romihu, predsedniku društva „Zaveza slov. učiteljskih društev“ tačas v Trstu.

Njih c. in kr. Apostol. Veličanstvo blagovolilo so vsled bezjavke Najvišje kabinetne pisarne z dne 18. t. m. naročiti, da se naznani pri glavnem zboru v Trstu navzočemu slovenskemu učitelstvu na njegovih Nj. c. in kr. Apostol. Veličanstvu telegrafično izraženih čutilih zvestobe in udanosti Najvišja zahvala.

Jemljem si čast, to častitemu predsedništvu naznaniti.

Trst dne 18. maja 1891.

C. kr. namestnik:
Rinaldini s. r.

Tretja skupščina „Zaveze slovenskih učiteljskih društev“ dne 16. in 17. maja v Trstu.

Minola so še le tri leta, odkar se je zavedno slovensko učitelstvo, spoznavi resnico pregovora, da le v slogi je moč, združilo v jedno skupščino, v našo „Zavezo“. Kakor vse pravo in potrebno, je „Zaveza“ v kratkem tem času nam vsem v veselje nenavadno narasla in se vrlo ojačila. Oživela je med nami čut celokupnosti in prave bratovske vzajemnosti, vzbudila pa tudi v nas omo pristno stanovsko zavednost, brez katere se potrebna veljava med drugimi stanovi in v človeški družbi sploh priporiti ne da.

Ni nam več treba skrivati svojih čutov. Pod praporom „Zaveze“ postali smo korporacija s trdnimi načeli, in ni se nam več bati nasprotnikov naših.

Bohrim očesom gledamo jim pogumno v obraz, pripravljeni na vsakakoršni napad, ki bi utegnil čast našega stanu podkopavati; saj nam je geslo „Vsi za jednega, jeden za vse“.

V teka triletnega delovanja prehodila je naša „Zaveza“ tri dežele prelepe naše domovine. Na obalah jadranskega morja podali smo si zadnjič roke v prijateljsko vez.

Današnja številka ima 1/4 pole priloge. 10

Pomemben del učiteljskih zborovanj so bile vdanostne izjave cesarju in odgovori nanje (Popotnik, 25. 5. 1891, str. 145).

varovalna banka v Pragi, »uvažujoč kulturni pomen učiteljstva slovenskega.«⁴¹ Medsebojna naklonjenost učiteljske Zaveze in slovenskega liberalnega tabora, kar se je nekaj let pozneje pokazalo tudi v imenovanju Hribarja in dr. Tavčarja za častna člana, je teme-

ljila tako na sorodnih idejnih pogledih kot tudi na ekonomskih osnovah.

Pri sestavljanju programa za nedeljsko zborovanje 18. maja so se posebej težka odpovedali pripravljene temi o latinici in poučevanju nemščine. Pouk nemščine je bil zelo aktualen za Štajersko in Kranjsko, ne pa za šole na Primorskem, ki so bile najbolj slovenske. A to izpuščeno temo, ki zaradi pomanjkanja časa ni bila predstavljena, je kmalu po zborovanju s pojasnje-

⁴¹ Popotnik, 25. 5. 1891, str. 145–160, posebej 149, »Tretja skupščina 'Zaveze slovenskih učiteljskih društev' dne 16. in 17. maja v Trstu.«

valno prilogo vred objavil *Učiteljski tovariš*.⁴² Sobota, 17. maja, je bila tako namenjena sejam upravnega odbora, delegacije in različnih sekcij. Na seji delegacije (od 199 delegatov, izvoljenih v društvih, se jih je zborovanja udeležilo 167)⁴³ so določili program nedeljskega splošnega zborovanja in poročali o dejavnosti Zaveze. Govorili so tudi o svojem glasilu *Popotnik*, ki je v 800 izvodih izhajalo v Mariboru, ter razpravljali o prispevkih društev za skupno Zavezo in o praznovanju 300-letnice rojstva Jana Komenskega skupaj s 30-letnico Slomškove smrti. Na predlog nadučitelja v Dol. Logatcu Vojteha Ribnikarja, v katerem se je – po poročilu v *Učiteljskem tovarišu* – »spoznalo vrlo njegovo srce in navdušenost za plodno delovanje Zaveze«, so spet izvolili stari odbor z dr. Romihom.⁴⁴ Pri Zavezi so imeli pred zborovanjem v Trstu v mislih tudi častne člane. Dr. Tomaž Romih je nameraval predlagati Klodiča iz Primorske, Andreja Praprotnika iz Kranjske in dr. F. Močnika iz Štajerske. »To so po mojem mnenju možje, ki so mej sedaj živečimi Slovenci največ za narodno šolstvo storili.«⁴⁵ Poročila o tržaškem zborovanju ne kažejo na uresničenje te zamisli, Zaveza pa je imela od leta 1892 drugega predsednika. Deželnega šolskega nadzornika Antona Klodiča viteza Sabladoskega je Zaveza za častnega člana izvolila leta 1896 na zborovanju v Opatiji.⁴⁶

Sobotni večer je bil od 20. ure naprej namenjen pevskemu koncertu z bogatim programom domačih avtorjev (do 100 učiteljev pevcev, tudi nekaj učiteljic) ob sodelovanju vojaške godbe, ki jo je vodil znani kapelnik Blaschke,⁴⁷ in tamburaškega orkestra. »Vspeh koncerta je bil sijajen«, so zatrjevali, čeprav so se posamezni učitelji pevci videli prvič. Pravo navdušenje je vzbudila Volaričeva skladba za mešani zbor »Po-

govor z domom!« Pokazalo se je, kako je učiteljstvo cenilo mladega Hrabroslava Volariča, svojega skromnega kolego – skladatelja, tedaj učitelja v Kozani v Goriških Brdih. Veličastno sta zazveneli tudi učiteljska himna *Zavezna*⁴⁸ in slovenska himna, Jenkov *Naprej*. Koncerta se je udeležilo toliko izbranega slovenskega občinstva, da v prostorni dvorani za vse ni bilo prostora, tako da so si morali poiskati prostor na vrtu. »Radost in navdušenje sta pa dosegla svoj vrhunec, ko sta se odpela 'Naprej' in cesarska pesem.«⁴⁹

Nedeljski dan zborovanja 17. maja 1891 so začeli ob 8. uri v natlačeno polni cerkvi pri sv. Antonu Novem ob Velikem kanalu s slovesno mašo, pri kateri so učitelji peli Nedvedovo mašo za moški zbor *Slava Stvarniku*. Sledilo je glavno zborovanje.⁵⁰ Tudi to je potekalo v Bergerjevi dvorani, pričel pa ga je predsednik Zaveze dr. Tomaž Romih s pozdravi zborovalcem iz vseh slovenskih pokrajin in domačim rodoljubom. Pozdrav je sklenil z »Živio Njegovo Veličanstvo Franc Josip I!«. Učiteljstvo se je odzvalo s trikratnim »živio«. Odposlali so vdanostno brzozavko cesarju, kar vse je pri učiteljstvu in šolstvu kazalo na tradicionalno avstrijsko domoljubje in zvestobo vladarju. Kot so povedali na zborovanju: da so se »sploh mogli zbrati, zahvaliti se imamo Našemu presvitlemu cesarju, ki nam je podelil naše šolske postave in postave, na podlagi katerih lahko danes tukaj zborujemo.«⁵¹ Vladar se je za izraženo učiteljsko zvestobo in vdanost hitro zahvalil – še isti nedeljski dan – po cesarskem namestniku v Trstu,⁵² kot je na naslovnici v prvi številki po zborovanju poročal *Popotnik*.⁵³

»Premili sobratje, ljubeznjive tovarišice!«,⁵⁴ je prvi predavatelj glavnega zborovanja v Trstu Jernej Ravnikar, takrat 35-letni nadučitelj v Litiji, predsednik tamkajšnjega okrajnega učiteljskega društva in drugi podpredsednik Zaveze, začel govor o takratnih socialnih razmerah slovenskega učiteljstva, ki ga je skupaj z drugimi poročili že teden dni po zborovanju v celoti objavil *Popotnik*.⁵⁵ Med predavanja na letnih učiteljskih zborovanjih Zaveze je sodilo tudi obravnavanje položaja učiteljev. Po mnenju ljubljanskega poročevalca J. Furlana je Ravnikar »prav dobro govoril«, saj je omenjal slab položaj učiteljstva in krivice ter menil, da bi bilo najbolje, da se šolstvo podržavi,⁵⁶ saj so dežele zelo različno skrbele za svoje učiteljstvo, posebno za plače. »V resnici žalostno je za nas, da moramo — in skoro se vže sramujemo, — leto za le-

⁴² *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 177–181, »Ljudevit Stiasny, Latinica in nemščina«.

⁴³ *Popotnikov koledar* 1892, str. IV–V. Statistični podatki za konec leta 1891 kažejo malo nižje število voljenih delegatov (104).

⁴⁴ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 190, »III. skupščina Zveze slov. učit. društev... (Dalje)«. »Predlog g. Ribnikarja, da naj se 'stari general, kakor njegova garda' zopet volita, je bil z navdušenim odobravanjem sprejet.« Tako je bil izvoljen dotedanji odbor, le za predstavnika Istre so izvolili K. Bogatca.

⁴⁵ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, društveni izkazi, 31. – Romihov izbor je bil dobro premišljen in strokovno pretehtan. Anton Klodič vitez Sabladoski (1836–1914), rojen v Beneški Sloveniji, je bil gimnazijski profesor v Gorici in Trstu ter šolski nadzornik, od leta 1873 za Primorsko, zaslužen za uspešen razvoj tamkajšnjega slovenskega osnovnega šolstva. Andrej Praprotnik (1827–1895) je bil zavzet učitelj, literat, pisec učbenikov, od leta 1861 prvi urednik lista *Učiteljski tovariš* ter v svojem času osrednja osebnost šolstva na Kranjskem. Dr. Franc vitez Močnik (1814–1892) je na področju šolstva deloval v vseh slovenskih deželah, bil je avtor odličnih učbenikov za pouk matematike, ki so izhajali v vseh jezikih monarhije in drugod do konca 30. let 20. stoletja.

⁴⁶ *Učiteljski tovariš*, 1. 9. 1896, str. 321, »Iz Ljubljane, Zborovanje Zaveze«.

⁴⁷ *Popotnik*, 10. 6. 1891, str. 175, »Spomini na III. skupščino Zaveze, II.« »Kdo ne pozna 'Soče in Milice', prelepih četvork njegovih?«

⁴⁸ *Popotnik*, 25. 5. 1890, str. 145, »Zavezna. Uglasbil jo je dr. B. Ipavec«.

⁴⁹ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 145–160, posebej 149–150.

⁵⁰ *Učiteljski tovariš*, 1. 5. 1891, str. 142; 16. 6. 1891, str. 190.

⁵¹ *Popotnik*, 25. 5. 1891, 145–160, posebej 150.

⁵² *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 190–191.

⁵³ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 145, »Cesarjeva zahvala«.

⁵⁴ *Popotnik*, 25. 5. 1891, 145–160, posebej 151.

⁵⁵ *Popotnik*, 25. 5. 1891, 151–155, »J. Ravnikar, Slavni zbor!«.

⁵⁶ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 190–191. Jakob Furlan je bil tedaj stalni učitelj I. mestne petrazredne deške ljudske šole v Ljubljani.

tom naše ljudske zastopnike prositi in rotiti, naj nam priskočijo na pomoč. Vsaj vendar vedo, da za učitelja-vzgojitelja izdani krajcarji niso proč vrženi, temveč dobro naloženi, ki bodo jedenkrat deželam prinašali dobre obresti!« je povedal Ravnikar.⁵⁷

S to temo je nadaljeval 34-letni tolminski učitelj in predsednik tolminskega učiteljskega društva Andrej Vrtovec, ki je za zborovanje prijavil sorodne vsebine (pravne razmere ljudskih učiteljev). Iz obeh poročil so zborovalci sprejeli kar devet resolucij. Te so govorile o primernem plačilu za učiteljsko delo, pri tem so učitelji računali na dežele, a tudi na državo, o upoštevanju učiteljstva in izobražencev tudi pri javnih zastopih in občinski volilni pravici, pa tudi o enakem plačilu na Primorskem za učiteljice in učitelje.⁵⁸ Seveda se je pri plačah premikalo le počasi. Tako je Kristijan Bogatec, istrski član vodstva Zaveze, na seji upravnega odbora v Litiji 18. aprila 1892 spraševal o uresničenju v Trstu sprejete resolucije o Istri glede povečanja plač, posebej učiteljicam. Do takrat Zaveza ni še ničesar ukrenila, predsednik dr. Romih pa je predlagal (in navzoči so predlog sprejeli), da »ta stvar pride še jedenkrat v pretres delegaciji«. ⁵⁹ Kmalu pa so se učiteljska društva v Istri že dogovarjala o svoji vlogi pri pozivih za povišanje plač.⁶⁰ Tudi sicer so na učiteljskih zborovanjih ob morju radi odpirali problem gmotnega položaja učiteljstva, o tem je bilo govora tudi na VIII. glavni skupščini v Opatiji avgusta 1896.⁶¹ Tržaškega govornika J. Ravnikarja pa so ob jubileju učiteljske organizacije leta 1913, ko je že bil kranjski deželni poslanec, izvoljen na listi katoliške stranke, učiteljski kolegi pri Zavezi večkrat spominjali na njegovo preteklo delovanje, ki je temeljilo na bolj liberalnih stališčih.⁶²

Pri drugi točki tržaškega zborovanja leta 1891 je 42-letni Ivan Lapajne, razgledan pedagoški avtor ter zavzet pedagoški in narodni delavec, sicer ravnatelj vplivne meščanske šole z nemškim učnim jezikom v Krškem ter blagajnik skupne učiteljske Zaveze, govoril o pomenu obrtnega šolstva. Priporočal je ustanavljanje obrtno-nadaljevalnih šol pri tri- in večrazrednicah v večjih krajih, kjer je bila takšna potreba.⁶³ Tretja točka je od metodičnih vprašanj ljudske šole obravnavala računstvo, ki je pritegnilo že prvo zbo-

rovanje Zaveze v Ljubljani leta 1889.⁶⁴ Dr. Tomaž Romih je v Trstu poročal o metodi računstva na nižji stopnji ter priporočal Lavtarjeve metodične knjige in njegovo računalno. Predloge o pouku računstva, predstavljene v desetih točkah, so zborovalci podprli. Po prebiranju 13 spodbudnih pozdravnih telegramov in več pisem, tudi iz hrvaške sosesčine, ki so jih zborovalci sprejeli z navdušenjem, so se udeležencem zahvalili, »ker se niso bali ne dolgega pota, ne stroškov«, posebej še učiteljicam. Zborovanje so sklenili »s trikratnim Živio! na premilostljivega cesarja«. ⁶⁵

Po glavnem zborovanju so za prijavljene udeležence imeli v isti gostilniški dvorani pri Bergerju še zaključni banket.⁶⁶ Popoldne je večina gostov obiskala grad Miramar, zvečer pa je Pevsko društvo »Adrija« v Barkovljah prav za zborovanje učiteljske Zaveze priredilo veliko veselico z bogatim glasbenim programom v dvorani Vrta Rossetti (vhod Via Rossetti in Acquedotto – kot so ulico Rosetti in Akvedot zapisali v vabilu). V programu je bila tudi Volaričeva kantata *Domovini*, v napovedi so pričakovali navzočnost mladega slovenskega skladatelja. Vstopnina za veselico je bila 40 vinarjev. »Radodarnosti se ne stavijo meje«, so zapisali, saj so zbirali sredstva za načrtovani otroški vrtec Podružnice CMD na Greti.⁶⁷ Z uspehom so bili zadovoljni, članom Zaveze pa so se zahvalili za množično udeležbo.

Javno zahvalo vsem gospodom, gospem in gospodičnam, ki so pripomogli k uspešnemu zborovanju, uredništvom *Edinosti*, *Naše sloge* in *Slovenskega sveta* za vsestransko pomoč ter »odličnim obiteljem za brezplačna ali cena prenočišča« sta v imenu slovenskega učiteljstva podpisala Matko Kante, predstavnik sprejemnega odbora, tedaj za šolo zavzet nadučitelj v Sežani,⁶⁸ in dr. T. Romih (Krško), predstavnik vodstva Zaveze.⁶⁹ Zborovanje je bilo »sijajno«, so pri Zavezi zapisali v zahvali vsem udeležencem, narodnim društvom, sprejemnemu odboru in učiteljstvu prijaznemu primorskemu časopisu (tu so navedli še *Novo Socio*), saj so tudi s pomočjo časniških pozivov prenočili vrsto udeležencev zborovanja.⁷⁰ Zato so tudi v poročilu omenjali gostoljubne tržaške rodoljube, ki so udeležencem preskrbeli domača prenočišča

⁵⁷ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 151, »Ravnikar, Slavni zbor!«.

⁵⁸ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 36; *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 190–191, »Furlan, III. Skupščina Zveze...«.

⁵⁹ *Popotnik*, 25. 4. 1892, str. 125, »Iz 'Zaveze slov. učit. društev'«.

⁶⁰ *Popotnik*, 25. 6. 1893, str. 187–188, »Dolina«.

⁶¹ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 54–56, »Ravnikar, Sijajno gmotno stanje slovenskega učiteljstva«.

⁶² Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 56. »Lep in pomemben je bil ta Ravnikarjev govor, in kdo bi si mislil takrat, da je pri tovarišu Ravnikarju mogoč 14. september 1909. in 24. julij 1912. leta!«. Očitek nekdanjemu drugemu podpredsedniku Zaveze v letih 1890–1893 je letel na njegovo glasovanje o učiteljskih zahtevah v deželnem zboru v Ljubljani.

⁶³ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 145–160, posebej 156–158, »Tretja skupščina 'Zaveze'. K predmetu: Važnost obrtno-nadaljevalnih šol«.

⁶⁴ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 39–41, »Luka Lavtar, O reformi računstva«.

⁶⁵ *Učiteljski tovariš*, 16. 7. 1891, str. 222, »Furlan, III. skupščina Zveze«; *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 159–160, »Tretja skupščina Zaveze«.

⁶⁶ *Učiteljski tovariš*, 1. 5. 1891, str. 142; 16. 6. 1891, str. 190.

⁶⁷ *Edinost*, 16. 5. 1891, str. 2, »Pevsko društvo 'Adrija' v Barkovljah«.

⁶⁸ *Učiteljski tovariš*, 3. 11. 1916, str. 3, »Matku Kantetu ob rojstveni 60 letnici«. »Na šolskem polju vrl možak, na narodnem pa narodnjak!«, mu je zapisal kolega Ferluga ob jubileju.

⁶⁹ *Edinost*, 20. 5. 1891, str. 4, »Javna zahvala«; *Edinost*, 13. 5. 1891, str. 3, »Poziv«. Tisti učitelji, ki so se pri odboru prijavili za prenočevanje, so se v soboto najprej oglasili v Trstu v *Caffè Commercio* Via Caserma.

⁷⁰ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 191, »Direktorij: Iz Zveze slovenskih učiteljskih društev (Zahvala)«.

Vodstvo učiteljske Zaveze ob 10-letnici organizacije avgusta 1898. Med njimi so tudi predstavniki društev s Primorske in Istre, razpravljalci in predavatelji na zborovanjih Zaveze v Trstu (Jelenc, Petindvajsetletnica, priloga, med str. 64 in 65).

in ki jim »bode slovensko učiteljstvo vedno hvaležno ostalo«. ⁷¹ Tudi v humorističnem zapisu je udeleženec z zborovanja v Trstu odšel »poln najslajših spominov, najlepših načrtov, najkrasnejših sanj, najbujnejših nad«, posebno očaran nad srečanjem s prijateljem Volaričem, avtorjem Zavezi posvečene skladbe Pogovor z domom, ki je udeležence »elektizirala«. Nič manj z veseljem ni pozdravil »ljubko Marico« (Nadlišek), »dično novelistinjo«, tedaj 24-letno učiteljico pri Sv. Ivanu. ⁷² Če bi vsakdo ohranil in hranil v srcu skladateljevo ljubezen do otmovine in idealizem novelistinje, bi bil uspeh zborovanja »še brez konca sijajnejši«. Zakaj navdušenje hitro mine, ostane pa spomin na srečne trenutke in na solidarnost slovenskega učiteljstva. ⁷³

Udeleženci zborovanja v Trstu so potovali tja predvsem na svoje stroške, največ z vlakom. Vodstvo Zaveze se je neuspešno trudilo tudi z intervencijo na Dunaju pri slovenskem državnozbornem poslancu Mihaelu Vošnjaku, ki sta mu bila blizu tako železnica kot Trst (v letih 1859–1861 je bil prometnik v Na-

brežini), da bi jim zasebna družba Južne železnice omogočila znižano vožnjo. ⁷⁴ Pri potovanju z vlakom so bili udeleženci deležni občutkov in pogledov, ki jih je kmalu po zborovanju predstavil eden izmed udeleženi učiteljev v še svežih *Spominih na III. skupščino »Zaveze«*. Ob železnici so videli dotlej (večini) še neznanе kraje, ko pa so prešli »kršni Kras«, se jim je odprl »pogled v tržaško luko, v bogato jadransko morje, ki ima na severu vse polno lepo vrejenih sadunosnih vrtov in vinogradov«, beremo v precej poetičnem zapisu. ⁷⁵ Bolj pesimistično je svoje sobotno potovanje v dežju preko Štorij do Trsta predstavil udeleženec iz Primorske, ki je pri sprejemu pogrešal učitelje iz Trsta in okolice, ⁷⁶ a ti so imeli v soboto še pouk.

Navdušenje nad tržaškim zborovanjem so udeleženci delili na srečanjih svojih učiteljskih društev. Na sestanku ptujskega društva je njegov delegat že 4. ju-

⁷¹ *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1891, str. 173–174.

⁷² Marica Nadlišek, por. Bartol (1867–1940), učiteljica, pisateljica in od 1897 prva urednica revije *Slovenka*.

⁷³ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1891, str. 187, »Pesimist, Listi slovenskega pesimista«, *Popotnik*, 25. 2. 1891, str. 60.

⁷⁴ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 2, f. 10. Trst 1891, 14, 29/1–2. Ko je ravnateljstvo Južne železnice prošnje zavrnilo, se je dr. Tomaž Romih obrnil na poslancu Mihaela Vošnjaka, ki je res posredoval na Dunaju pri železniški družbi. A tam polovičnih voznih olajšav načelno sploh niso podeljevali, povratna vozovnica pa je ustrezala zaproseni olajšavi.

⁷⁵ *Popotnik*, 25. 5. 1891, str. 161, »Spomini, Spomini na III. skupščino 'Zaveze'«.

⁷⁶ *Edinost*, 6. 6. 1891, str. 1–2, in 10. 6. 1891, str. 1–2, »Smolar (ps), Še nekaj«.

Za Ljubljano, Gorico in Mariborom (1900) je učiteljska Zaveza za binkošt 1901 zborovala na Bledu, XIV. zborovanje pa so leta 1902 pripravili v Trstu (SŠM, fototeka 1518, XIII. zborovanje Zaveze na Bledu, 26. maja 1901).

nija 1891 prinesel bratske pozdrave od »južnih tovarišev na Kranjskem in Primorskem«. ⁷⁷ Tudi v Slovenj Gradcu je na učiteljskem društvenem shodu 35-letni učitelj iz Šmartna Vekoslav Arnečič poročal o Trstu: bili so zadovoljni s ponovno izvolitvijo predsednika dr. T. Romiha in z glasilom Zaveze *Popotnik*, na zborovanju pa bi še bolj poudarjali, naj učiteljstvo iz deželnih uslužbencev postane državno. Če so namreč glavne šolske postave državne, naj bodo tudi vsi njeni služabniki državni, so utemeljevali. ⁷⁸ Na zborovanju celjskega društva o Trstu niso posebej poročali, saj so bili skoraj vsi tedaj zbrani učitelji udeleženci zborovanja Zaveze, ⁷⁹ v brežiško-sevniškem društvu pa so le opozorili na izčrpna poročila o zborovanju v *Popotniku*. ⁸⁰ Jeseni 1891 je v kamniškem okraju, od koder so bili štirje udeleženci, med njimi ena učiteljica, o Trstu »jako obširno poročal« 29-letni kamniški učitelj Ljudevit Stiasny. Kolege je spodbujal k udeležbi na takih zborovanjih, »kajti tu se marsikaj sliši, kar se v časnikih ne čita in, ker deluje 'Zaveza' po javnem načelu« v korist učiteljskega stanu. ⁸¹

XIV. glavna skupščina Zaveze v Trstu, 14. do 16. avgusta 1902

»In ko nam bo dovolj Trsta, nas poneso valovi tja do bajnih Benetk.«⁸²

Po dobrem desetletju se je učiteljska Zaveza ponovno odpravila na zborovanje v Trst. Tedaj je učiteljska organizacija nosila avstrijsko jugoslovansko ime (saj je vključevala tudi hrvaško učiteljstvo v Istri) in imela v ljubljanskem učitelju Luki Jelencu že tretjega predsednika. ⁸³ Politična usmeritev te strokovno-sindikalne organizacije je postala odkrito liberalna. Še leta 1898 se je v učiteljskih krogih na Kranjskem govorilo in pisalo o sodelovanju med učiteljstvom in duhovščino. Ob nastopu novega ljubljanskega škofa Antona B. Jegliča ga je maja 1898 obiskala delegacija Zaveze slovenskih učiteljskih društev in kazalo

⁸² *Učiteljski tovariš*, 10. 8. 1902, str. 184, »V Trst!«.

⁸³ Pravzaprav je bil Jelenc četrti predsednik, saj prvi izvolitve ni sprejel, dr. Tomaž Romih je bil predsednik krajši čas v letih 1890–1892, ko so na skupščini v Kranju leta 1892 za predsednika Zaveze izvolili logaškega nadučitelja Vojteha Ribnikarja, ki pa je še mlad umrl aprila 1895. Na zborovanju Zaveze v Novem mestu septembra 1895 je mesto predsednika Zaveze za kar dobra tri desetletja zasedel Luka Jelenc, takrat nadučitelj v Senčurju.

⁷⁷ *Popotnik*, 10. 6. 1891, str. 196, »Iz ptujskega okraja«.

⁷⁸ *Popotnik*, 25. 6. 1891, str. 194, »V...o (Vrečko), Iz Slovenjegrada«.

⁷⁹ *Popotnik*, 25. 6. 1891, str. 192–193, »Streljak, S pogorskega zatišja«.

⁸⁰ *Popotnik*, 25. 6. 1891, str. 194–195, »V Globokem«.

⁸¹ *Popotnik*, 25. 10. 1891, str. 322, »A. K., Iz kamniškega okraja«.

Cesarjeva zahvala za vdanostno izjavo ob XIV. glavni skupščini učiteljske Zaveze leta 1902 v Trstu (Učiteljski tovariš, 10. 9. 1902, str. 201).

je, da bodo lepo sodelovali.⁸⁴ V umirjenih razmerah so se nadejali plodnega delovanja v korist slovenskega šolstva, čeprav je bilo med članstvom Zaveze na Štajerskem glede tega obiska mogoče čutiti več pomislekov. Tudi na Kranjskem so se razmere kmalu spremenile in učiteljska Zaveza je postala liberalna organizacija. Na simbolni ravni je to predstavljala izvolitev voditeljev kranjskega liberalizma Ivana Hribarja in dr. Ivana Tavčarja za častna člana učiteljske Zaveze na XI. skupščini v Gorici septembra 1899.⁸⁵ Tako je tudi Zavezin list *Popotnik*, ki so ga tiskali v katoliški tiskarni v Mariboru, imeli pa so tudi nekaj

dolga, moral zaradi političnega pisanja maja 1901 poiskati drugo tiskarno v Ljubljani.

Tudi zapis v tržaški *Edinosti* januarja 1902 je nakazoval drugačne odnose Slovencev v Trstu z učiteljsko Zavezo in njenim glasilom *Učiteljski tovariš*. Kot uvodnik so v *Edinosti* januarja 1902 objavili članek iz puljskega časnika *Naša sloga* in podprli njegova stališča. Članek je napisal učitelj in v njem kritiziral pisanje ljubljanskega šolsko-političnega lista *Učiteljski tovariš* o Istri.⁸⁶ Takšno stališče *Učiteljskega tovariša* je vsaj od začetka leta 1900 vznemirjalo učitelje v Istri, ki so se glede na razmere v deželi ter sodelovanje med učiteljstvom in duhovščino trudili za pomiritev. »Pustite, draga bračo iz Slovenije, pustite da i nada-

⁸⁴ *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1898, str. 121–123, »Anton Bonaventura«.

⁸⁵ *Učiteljski tovariš*, 1. 10. 1899, str. 205–209, posebej 207–208, »XI. skupščina Zaveze«, Šuštar, Župan Ivan Hribar, str. 43–66.

⁸⁶ *Edinost*, 16. 1. 1902, str. 1, »Naša Sloga 'liberalcem' na Kranjskem«.

lje cvate onaj liepi cviet sloge, ljubavi i mira izmedju svećenika i učitelja u Istri, pustite nas u nastražnjačtvu: mi ne čemo vašeg švapskog otrova u naše biedne dvore ...«, so pisali sredi maja 1900 v odboru Učiteljskega društva Narodna prosvjeta u Pazinu.⁸⁷ Na zborovanju Zaveze leta 1901 na Bledu so Istrani ponovno opozarjali na problematično pisanje *Učiteljskega tovariša* in se zavzemali za politično nevtralnost Zaveze, a niso bili uspešni. Tudi umirjena stališča nadučitelja Bože Dubrovića iz Sv. Mateja pri Kastvu (Viškovo), sicer predsednika istrskega Učiteljskega društva okraja Volosko, tedaj tudi podpredsednika Zaveze, ki je v Trstu predlagal resolucijo zoper liberalno politizacijo Zaveze, so bila zavrnjena. Liberalna Zaveza je bila zveza slovenskih učiteljskih društev in vedno manj Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev,⁸⁸ čeprav je tak naziv nosila do konca monarhije, nato pa v novi državi prikladno spremenila ime v Zaveza jugoslovanskih učiteljskih društev.

Slovenski učitelji so prihajali v nekoliko drugačen Trst. Hkrati z vestjo o bodočem zborovanju Zaveze v Trstu so v puljski *Naši slogi* v začetku avgusta 1902 objavili informacijo o pričetku za Slovence tako pomembne gradnje Narodnega doma na takratnem Vojaškem trgu.⁸⁹ Nekaj pa je bilo tradicionalnega: priprave XIV. skupščine v Trstu je spet vodil odbor sežanskega učiteljskega društva (predsednik Anton Berginec, nadučitelj v Povirju pri Sežani), sodelovalo pa je tudi učiteljstvo tržaške okolice. »Tržaški gg. tovariši nam gredo jako na roke in nekateri so celo v pripravljalnem odseku«, je maja 1902 pisal Berginec predsedniku Zaveze Jelencu.⁹⁰ Slovenskega učiteljskega društva v Trstu tedaj še niso imeli. Junija 1902 so napovedovali nekaj naslovov razprav, koncert v Narodnem domu v Barkovljah ter izlet z večjim parnikom v Benetke,⁹¹ a tržaški Lloyd jim je na koncu ponudil manjšo in ne tako udobno ladjo. S pomola San Carlo je proti Benetkam s parnikom Trieste odplulo 170 učiteljskih izletnic in izletnikov.⁹² Prav izlet po morju je pripravljalnemu odboru prinesel veliko dela in skrbi, udeležencem pa veselje in bogate spomine, a še prej tudi težave nočne vožnje v dežju

po nemirnem morju.⁹³ V pripravah na zborovanje so objavili obvestilo o zborovanju ter ga razposlali tudi svojim društvom. Zbirali so prijave in po pet kron za poceni ladijski prevoz (Anton Germek, učitelj pri Sv. Ivanu blizu Trsta).⁹⁴ Germek je zbiral tudi prijave za prenočišča in po tri krone za banket, zato so se mu po zborovanju javno zahvalili za pripravo banketa in izleta.⁹⁵ Na izlet v Benetke kot na pravo študijsko potovanje je vabila tudi ena od učiteljic. Cilj je bil tako privlačen, da je openski učitelj Ferluga navduševal kolegice in kolege ter vabil še s poezijo. »Tudi pesem krasno to / intoniralo se bo / to bo divno in lepo!!!«⁹⁶ Pri zborovanju so učitelji torej računali tako na resno delo kot tudi na razvedrilo. »In ko nam bo dovolj Trsta, nas poneso valovi tja do bajnih Benetk«, so napovedovali. Vabili so vse, ki »svoje pravice ste bojevniki na kulturnem slovenskem polju, ki širite luč omike in svobode po vsi slovenski domovini.« Na resnem zboru so se hoteli »po moško« pogovoriti o težavah, glasno zahtevati svoje pravice in protestirati proti krivicam, ki so stale na poti polnega razvoja poklicnega stanu in šolstva. Zato so vse, kar je bilo naprednih učiteljic in učiteljev, zavzeto vabili na zborovanje v Trst.⁹⁷ Uspeh res ni izostal. V Trstu se je po poročilu glasila Zaveze zbralo kar »nad 400 zavednih in naprednih učiteljic in učiteljev iz vseh jugoslovanskih pokrajin«, zborovanje pa so opisovali kot veličastno in impozantno. Tržaška *Edinost* je zborovalce – kot vzgojitelje mladine prinašalce sreče domovini – navdušeno pozdravljala z izbranimi besedami, da jih »tržaškookoličanski Slovenci sprejmejo z odprtimi rokami in bratskim, ljubečim srcem.«⁹⁸

Program učiteljskega zborovanja je v začetku avgusta objavil *Učiteljski tovariš*,⁹⁹ za njim tudi *Edinost*.¹⁰⁰ Spored glavne skupščine so tudi posebej natisnili.¹⁰¹ Prvi dan (četrtek, 14. avgusta) so imeli ob 12.30 sejo upravnega odbora v hotelu Evropa na Vojaškem trgu, prav blizu kasneje zgrajenega Narod-

⁸⁷ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 12, f. 51. I. Istrske razmere, dopis 15. 5. 1900; Šuštar, Učiteljska društva, str. 318–319; Šuštar, *Slomškova zveza*, str. 80–82.

⁸⁸ Šuštar, Učiteljska društva, str. 320–321; Šuštar, *Slomškova zveza*, str. 81–83. Učiteljsko društvo kraja Volosko se je aprila 1906 razpustilo; slovenski učitelji so se pridružili koprskemu Slovenskemu učiteljskemu društvu v Istri, hrvaški pa so se včlanili v Narodno prosveto.

⁸⁹ *Naša Sloga*, 7. 8. 1902, str. 3.

⁹⁰ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, 13; 12. 5. 1902.

⁹¹ *Učiteljski tovariš*, 10. 6. 1902, 133, »Iz Zaveze avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev«.

⁹² SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, 13, Pismo Berginca Jelencu, Povir 2. 5. 1902. Manjši parnik Trieste je lahko sprejel 150–180 oseb, celoten prevoz pa je po napovedi stal 1200 kron.

⁹³ *Učiteljski tovariš*, 10. 10. 1902, str. 202–206, »Gangl, Izlet v Benetke«; »Bilo je v resnici strašno lepo.« N. d., str. 206; *Učiteljski tovariš*, 10. 11. 1902, str. 249–251, »Luznar, 'Zavezniki' v Benetkah«.

⁹⁴ *Učiteljski tovariš*, 20. 6. 1902, str. 152, »Pripravljalni odbor, Tovarishi!«.

⁹⁵ *Učiteljski tovariš*, 10. 9. 1902, str. 207, »Zahvala. Vodstvo Zaveze se je zahvalilo tudi odboru čitalnice, Slovanskemu pevskemu društvu ter vsem tržaškim in okoličanskim Slovencem na čelu z gosp. dr. Rybářjem, uredništvom časnikov, poročevalcem in častnima članoma.«

⁹⁶ *Učiteljski tovariš*, 10. 7. 1902, str. 158, »B. E. (Balbina Eppich, uč. v Divači), V Benetke!«, *Učiteljski tovariš*, 1. 8. 1902, str. 176, »Agul Ref (ps. – Štefan Ferluga), Zaveznim izletnikom v Trst in Benetke«.

⁹⁷ *Učiteljski tovariš*, 10. 8. 1902, str. 184, »V Trst!«.

⁹⁸ *Učiteljski tovariš*, 10. 8. 1902, str. 202, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

⁹⁹ *Učiteljski tovariš*, 1. 8. 1902, str. 169, »Vspored XIV. glavne skupščine Zaveze«.

¹⁰⁰ *Edinost*, 5. 8. 1902, str. 3, »Vspored XIV. glavne skupščine Zaveze«.

¹⁰¹ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, 2, »Vspored XIX. glavne skupščine Zaveze«.

Društveni izkaz.

Društvo		Predsednikovo imo, naziv, bivalstve	Število članov			Delegatov			Število družinskih članov, ki sodelujejo pri zborovanju. — Vrednejši sklopi in zveze. — Poročevalčev imo	Letni donoski zavesti:	
ime	naslov		prvih	podprvih	častnih	imena	znajaj	bivalstve		a) od prvih	b) od podprvih
<i>Učiteljsko društvo za sežanski šolski okraj poročja Zaveze pred zborovanjem leta 1902 v Trstu (SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, Društveni izkazi 17, Sežana).</i> <i>Sežana</i>		Anton Berginac	46	1	1	Anton Berginac	nadučitelj	Trst	1. 18. avg. 1902	2. 18. avg. 1902	3. 18. avg. 1902
		Sežana	45			Anton Kavel	učitelj	Sežana	4. 18. avg. 1902	5. 18. avg. 1902	6. 18. avg. 1902
		Sežana				Julka Kuhn	učiteljica	Trst			
		Sežana				Antona Kavel	učitelj	Trst			

Predsednik: *[Signature]* Zastnik: *[Signature]*

NB. Ta izkaz naj se izvoli vrniti prav zanesljivo do 15. 9. 1902. zveznemu predsedstvu.

Učiteljsko društvo za sežanski šolski okraj poročja Zaveze pred zborovanjem leta 1902 v Trstu (SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, Društveni izkazi 17, Sežana).

nega doma v Trstu. Razpravljali so o delu Zaveze v zadnjem letu ter sprejeli podroben program za zborovanje delegacij in glavno zborovanje. Ob 18.30 se je po določilih društvenih pravil začelo zborovanje delegacij v Čitalnični dvorani. Drugi dan, v petek, 15. avgusta, je bilo na sporedu glavno zborovanje v veliki dvorani hotela Evropa z začetkom ob 9. uri, ob 13.00 uri so imeli prav tam banket, zvečer ob 18.00 pa v Narodnem domu v Barkovljah koncert, ki ga je pripravilo Slovansko pevsko društvo v Trstu s sodelovanjem orkestra domačega pešpolka.¹⁰² Zaradi manevrov je vojaška godba zadnji dan odpovedala sodelovanje, a Slovensko pevsko društvo s pevodjem Srečkom Bartelom je ob sodelovanju Wagnerjeve godbe v zadovoljstvo udeležencev odlično izpeljalo spremenjen program. Tržaški Slovenci so se res izkazali.¹⁰³ V soboto (16. avgusta) ob njih zjutraj so s parnikom odpluli na izlet v Benetke, od koder so se udeleženci vrnili 18. avgusta zjutraj, še pred odhodom dunajskega vlaka. Tako je bila izletnikom zagotovljena vrnitev proti domu.

Za glavno zborovanje so društva predlagala pet razprav: Naše stališče, Naše mladinsko slovstvo (obe E. Gangl), Naša organizacija in nje namen (V. Strmšek), Preosnova disciplinarnega zakona (Ivan Šega)

in Pravna razmerja avstrijskega, posebej slovenskega ljudskega učiteljstva (Ivan Lapajne, a ta ni prišel na zborovanje). Sledila je še utemeljitev načrtov za pripravo naslednjega zborovanja leta 1903 v Celovcu,¹⁰⁴ a tam niso zborovali. Zborovanja delegacij Zaveze se je udeležilo več kot 100 delegatov in delegatov učiteljskih društev. Predsednik Jelenc je nagovor začel z izstopoma učiteljskih društev na Krku in v Pazinu, kar naj bi bilo v veselje »vseh klerikalnih redakcij«. Pohvalil je preostali dve istrski društvi (»Čvrsto pa vstrajate pri Zavezi vzlic vsem gonjam in grožnjam Volosko in Kopersko učiteljsko društvo ...«) ter povedal nekaj kritičnih o katoliško usmerjeni učiteljski Slomškovi zvezi. Tudi na Goriškem so »ustanovili malenkostno Slomškarijo«, na Spodnjem Štajerskem pa niso zbrali članstva niti za odbor, a tudi na Kranjskem niso uspevali, je Jelenc omalovažujoče predstavil povezovanje katoliško mislečega učiteljstva.¹⁰⁵ Dejansko so bili začetki Slomškove zveze zelo skromni in tudi na Kranjskem se v času liberalno-nemške deželne oblasti do leta 1908 ta učiteljska organizacija ni posebej razmahnila. Jelenc je nastop sklenil s stalno učiteljsko temo – s prenizkimi plačami. Te so se sicer povečale v vseh deželah, kjer so prebivali člani Zaveze, a ne dovolj.

¹⁰² SŠM, Arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Vabilo na koncert 15. 8. 1902.

¹⁰³ *Učiteljski tovariš*, 10. 10. 1902, str. 226–227, »Koncert v Barkovljah«.

¹⁰⁴ *Učiteljski tovariš*, 10. 8. 1902, str. 198, »Zaveza naj zboruje 1. 1903 v Celovcu«.

¹⁰⁵ *Učiteljski tovariš*, 20. 9. 1902, str. 209–210, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

V pozdravu pripravljalnega odbora je nadučitelj Anton Berginec, ki je bil od leta 1902 prvi ali drugi podpredsednik Zaveze, vsebinsko povzel misel, izrečeno desetletje pred tem – da jih namesto zunanje-ga slavnostnega sprejema že na kolodvoru, ki zaradi tržaških razmer ni bil mogoč, sprejemajo z odprtim srcem in odprtimi rokami. Tajnik Zaveze Drago Česnik je zatem predstavil stanje in delovanje Zaveze od zadnje glavne skupščine konec maja 1901 »na našem divnem slov. Bledu«. Po izstopih dveh istrskih društev, čemur se je v poročilu posebej posvetil, so imeli pri Zavezi v 33 društvih 1566 članic in članov, med njimi tudi 40 podpornih in 51 častnih.¹⁰⁶ Tudi to število članstva je 18. avgusta pokomentiral *Slovenec*: »Ker liberalno učiteljstvo vedno tako bahato kriči o armadi naprednega učiteljstva, ki šteje nad 2000 mož, smo se malo začudili, ko smo čuli, da je letos v tej 'Zavezi' samo 1400 pravih članov.«¹⁰⁷

Zaveza je poslala tričlansko zastopstvo v Zagreb na praznovanje 30-letnice hrvaškega književno-pedagoškega zbora in odprtja tamkajšnjega šolskega muzeja avgusta 1901, o čemer je poročal tudi šolski tisk. Med obravnavanimi temami na zborovanju delegacij je bila tudi prenestitev slovenskega učiteljskega društva iz Kopra v Gorico, kar so podpirali, in prizadevanja za slovensko vseučilišče. Tajnik je še poudaril samostojnost učiteljskega stanu in polemiziral z zaničljivim očitkom nasprotnikov, da je Zaveza »le nekaj privesek liberalni stranki, katera jo ima na vrhvi kakor kakšnega kužeta«. A Zaveza je zahtevala le enakopravnost učiteljstva z drugimi stanovi in vztrajala pri stališčih o narodni prosveti, svobodni šoli in gmotno dobro podprtem učiteljstvu. In če kdaj nasprotniki sprejmejo ta program za svojega, »potem se smejo nadejati, da postanemo celo njim – 'privesek',« je ob odobranju udeležencev poročilo zaključil tajnik Česnik.¹⁰⁸

V komentarju k poročilu se je oglasil istrski nadučitelj Božo Dubrovič, v letih 1899–1902 prvi podpredsednik in 1896–1902 član upravnega odbora Zaveze. Bil je bolj širok in je predlagal, naj Zaveza sprejema vse jugoslovansko učiteljstvo ne glede na politično usmeritev »in naj po svojih glasilih ne žali oseb, ki so narodu koristne (duhovnike), in naj ne proslavlja nasprotnikov naroda«, potem bodo društva vstopala, ne izstopala. Njegov nastop sta v poročilu po XIV. zborovanju Zaveze opazno zabeležila tržaška *Edinost* in na katoliški strani ljubljanski *Slovenec*, pa tudi *Slovenski učitelj*. A Dubrovičevo stališče, naj Zaveza ne bo ne liberalna ne klerikalna, je bilo delegatom učiteljskih društev smešno. Ali kot je komentiral *Slovenski učitelj*: »Toda besede vrlega Istrana

so bile bob ob steno!¹⁰⁹ Do depolitizacije slovenske učiteljske organizacije je prišlo šele leta 1926 v drugih razmerah in v drugi državi. Za Engelberta Gangla, ki je ugovarjal Dubroviču, je učiteljstvo živelo v času boja; bilo je tako zavzeto za načela svobodne šole in učiteljstva, da bi zanje žrtvovalo tudi kakšno osebno eksistenco. Tudi ricmanjski nadučitelj Kristijan Bogatec, tedaj upravni odbornik Zaveze za Primorsko, je z Dubrovičem polemiziral v prepričanju, da je zaradi narodnih razmer istrsko učiteljstvo še preveč obzirno.¹¹⁰

Pogled na razmere istrskega učiteljstva dopolnjuje sliko idejnega in političnega razkola med slovenskim učiteljstvom, saj so razlogi za izstop istrskih učiteljskih društev iz Zaveze podobni kot razlogi za nastanek učiteljske Slomškove zveze: v liberalni politični usmerjenosti učiteljske organizacije.¹¹¹ Hrvaška učiteljska društva v Istri so konec leta 1901 in v začetku leta 1902 nasprotovala pisanju *Učiteljskega tovariša* o Istri in (italijansko liberalno usmerjenem) učitelju Marchiju, saj je žalilo narodno čustvo hrvaškega učiteljstva.¹¹² V očeh istrskega učiteljstva je bilo tako »protivarsko in protinarodno pisanje 'Učit. Tovariša'« v liberalnem duhu povod za odločitev učiteljskega društva na otoku Krk in društva v Istri, da sta pretrgali povezavo z Zavezo. Krčko učiteljsko društvo v Vrbniku (januarja 1902) in Narodna prosvjeta v Pazinu (julija 1902) sta izstopila iz Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. Učiteljsko društvo kotara Volosko, ki je do leta 1906 združevalo slovenske in hrvaške učitelje, pa je pri Zavezi ostalo do konca svojega delovanja, kar kaže na vpliv slovenskih, povečini liberalno usmerjenih učiteljev na delo društva.¹¹³ Med hrvaškim učiteljstvom v Istri je do liberalno-katoliškega preloma v učiteljskih društvih prišlo malo pozneje.

Na zborovanju delegacije Zaveze v Trstu predstavljena finančna poročila društva so bila sicer vsa potrjena, a nepopolna, kot je 16. avgusta pripomnila *Edinost* (to sta opazila tudi *Slovenec* 18. avgusta in *Slovenski učitelj* 1. septembra), ko je predstavila finančni del poročila o tržaškem zborovanju. Za obravnavo na zborovanju so bili »vsi računi preveč jednostavno

¹⁰⁹ *Slovenski učitelj*, 1. 9. 1902, str. 252, »Kaj je naša dolžnost?, Ob zborovanju Zaveze«.

¹¹⁰ *Učiteljski tovariš*, 1. 10. 1902, str. 217–219, »XIV. glavna skupščina Zaveze«. Formulacijo, zapisano v poročilu v *Edinosti* 18. 8. 1902, je ricmanjski nadučitelj K. Bogatec nato preciziral, *Edinost*, 19. 8. 1902, str. 1, »Prejeli smo in objavljamo«. – Kristijan Bogatec (1858–1917) je bil prizadeven slovenski šolnik na Primorskem, dejaven v slovenskem Učiteljskem društvu za koprski okraj, v letih 1889–1890 in 1891–1900 je deloval kot član upravnega odbora Zaveze iz Primorske ter bil v letih 1896–1899 prvi podpredsednik Zaveze (Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 29, 31).

¹¹¹ Šuštar, Učiteljska društva, str. 311–329, posebej: Zaveza in učiteljska društva v Istri, str. 317–322.

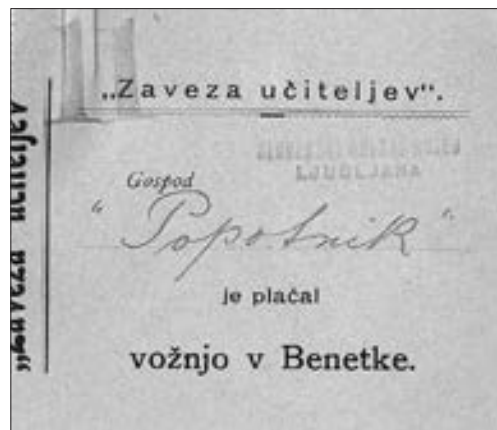
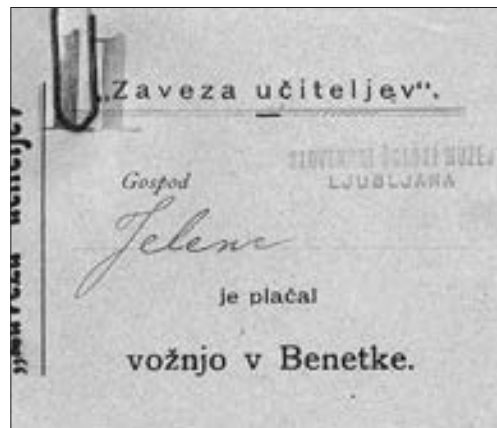
¹¹² *Slovenski učitelj*, 1. 2. 1902, str. 43, »Kako cenijo v Istri 'Učiteljskega Tovariša'«.

¹¹³ Šuštar, Učiteljska društva, str. 320–321.

¹⁰⁶ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 29; *Učiteljski tovariš*, 20. 9. 1902, str. 209–210, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

¹⁰⁷ *Slovenec*, 18. 8. 1902, str. 2, »S skupščine 'Zaveze avst. jugoslovanskih učiteljskih društev'«.

¹⁰⁸ *Učiteljski tovariš*, 20. 9. 1902, str. 210–211, »XIV. glavna skupščina Zaveze. Slavna delegacija.«.

Učitelji so se o pripravah na zborovanje dogovarjali po pošti. Dopisnici Štefana Ferluge Jelencu, 1902. / Primerka voznih listkov za potovanje iz Trsta v Benetke in nazaj (SSM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902).

sestavljani, tako, da se ne more lahko spoznati faktičnega gmotnega stanja društva in časnikarskih podjetij« (Zvonček, Popotnik, Učiteljski tovariš). Slovenec je predstavil tudi Luznarjevo blagajniško poročilo, po katerem je imela Zaveza primanjkljaj, ki ga je pokrivala s pomočjo posojila več kot 800 kron, prejetih od uprave mladinske revije *Zvonček*. Primanjkljaj je imel tudi *Popotnik*, glede nejasnosti financ pri listu *Učiteljski tovariš* pa so jih pri *Slovincu* podražili: »Ali se gospodje napredni učitelji v novi šoli niso zadostno naučili računati?«¹¹⁴ Na zborovanju delegacij so izvedli še volitve vodstva Zaveze, ki niso prinesle večjih sprememb, in obravnavali nekaj drugih zadev. Potem je postala avgustovska vročina prav neznosna, tako da so predavanje o disciplinarnem zakonu odložili na glavno zborovanje.¹¹⁵

Glavno zborovanje je z dolgim govorom pričel predsednik Zaveze Jelenc, ki je omenjal zborovanje kot učiteljski parlament (ter dal priložnost za zbad-

ljiv komentar *Slovincu*¹¹⁶ in nato še *Slovenskemu učitelju*, učiteljske plače in višjo izobrazbo. »Delovanje učiteljev je posvečeno napredku naroda, a le inteligentno učiteljstvo more se povspeti na stopinjo popolnosti«, je povedal in zatem govoril zoper šolska stališča slovenske socialne demokracije in »proti klerikalni stranki na Kranjskem«. Pozdrav domačinov je izrekel 42-letni učitelj na Opčinih Štefan Ferluga, tudi glasbenik in literat: »Nismo vam potesali cvetk, niso niso vam zorna dekleta pripenjala šopkov. Ali na naši srčni gredici vam je vsklila dehteča cvetka — kolegijalne ljubavi naše. Utrgajte jo! (Viharen aplavz.) In ponesite seboj spomin, da ste bili bratje med brati!«¹¹⁷ Nato so viharno pozdravljali prispela Hribarja in dr. Tavčarja ter prisluhnili predavanjem, ki so bila bolj kot znanstvena ali izobraževalna pravzaprav motivacijska in mobilizacijska, kar so okrepile še sprejete resolucije.

¹¹⁴ *Edinost*, 16. 8. 1902, str. 1, »XIV. glavna skupščina Zaveze«; *Slovenec*, 18. 8. 1902, str. 2, »S skupščine Zaveze avst. Jugoslovanskih učiteljskih društev«.

¹¹⁵ *Učiteljski tovariš*, 10. 10. 1902, str. 225, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

¹¹⁶ *Slovenec*, 18. 8. 1902, str. 2, »S skupščine Zaveze avst. jugoslovanskih učiteljskih društev«. »Recite kar hočete, Luka Jelenc si zna pomagati! Ker ni mogel zlesti v pravi parlament, raztrobilo se je v 'Narodu', da je zboroval v Trstu učiteljski parlament in Jelenc je bil zadovoljen, da je sploh v kakem parlamentu.«

¹¹⁷ *Edinost*, 18. 8. 1902, str. 1, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

Stališča učiteljske organizacije do odprtih vprašanj poklicnega stanu je na XIV. glavni skupščini v Trstu 1902 predstavil ljubljanski učitelj in sourednik *Učiteljskega tovariša* Engelbert Gangl (Naše stališče).¹¹⁸ Nato so sprejeli tri resolucije: glede časopisja so bili proti razširjanju »klerikalnega, ugledu šolstva in učiteljstva škodljivega časopisja« ter se zavzeli za »šoli in učiteljstvu prijazno pismo časopisje«, seveda liberalne usmeritve. Druga resolucija se je zavzemala za sodelovanje vseh avstrijskih učiteljev pri pravični ureditvi njihovih plač, primerljivi s položajem državnih uradnikov, tretja pa je načrtovala skupno hranilnico avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva.¹¹⁹ Tudi dva predloga seje delegacij v Trstu sta prišla v anale učiteljske organizacije (predlog Kristijana Bogatca, da se učiteljstvo oprusti prispevkov za okrajne učiteljske knjižnice, in predlog Franceta Bajta za voljenega zastopnika učiteljstva v deželnem šolskem svetu), čeprav se je z realizacijo zatikalo.¹²⁰

Vekoslav Strmšek,¹²¹ učitelj na majhni šoli na štajerskem podeželju, ki je izstopal s svojo postavo in z govornimi spretnostmi, je s prispevkom Naša organizacija in nje namen (objavljenim novembra 1902) predstavil skromne izobraževalne začetke učiteljskih društev. Sodobna prizadevanja za boljši položaj učiteljev ob njihovem zavzetem narodnem in prosvetnem delu so bila nekaj povsem drugega, mesto učitelja v družbi pa prav tako: »Inteligenca nas navadno ne smatra enakopravnim, pri prostemu ljudstvu smo previsoki ...« Zavzel se je za boljšo učiteljsko izobrazbo, zahtevnemu delu primerno plačilo, urejene šolske zakone in pravice, kot so jih imeli drugi izobraženci. Čeprav je zatrnil, da učiteljska organizacija ni politična, pa vendar ni mogla podpirati nasprotnikov sodobne šole in svobodnega učiteljstva.¹²² Takšna je bila argumentacija politične usmeritve društva. Zavzeti Strmšek je kljub ogromnemu delu prevzel to predavanje, da Zaveza ne bi bila odvisna od slučaja, temveč bi njeno delovanje potekalo po določenem programu, kajti »pri takem zboru ne sme govoriti kdor koli in o čemer koli«. ¹²³ E. Gangl je govoril tudi o mladinskem slovstvu.¹²⁴ Sledil je Ivan Segal, učitelj

v Dolenjem Logatcu. Predstavil je načrtovano preoblikovanje učiteljskega disciplinarnega zakona (tega je že prej objavil *Učiteljski tovariš*), nato pa še zaradi kraja zborovanja posebej aktualno Resolucijo o tržaškem slovenskem šolstvu. To je ljubljanski učiteljski list objavil v prvi številki po zborovanju, že prej pa je o resoluciji poročala *Edinost*. Poročevalec Ivan Segal je govoril o »nemoralnem položaju ljudskega šolstva« in predstavil prizadevanja Slovencev od leta 1884 naprej za slovenski osnovnošolski pouk v Trstu, tedaj za 700–800 slovenskih otrok. V zahtevah niso bili uspešni, saj so oblasti zatrjevale, da so slovenske okoliške šole od mesta oddaljene manj kot 4 km. Ob tem pa je 496 nemških otrok imelo na razpolago dovolj šol, za katere je poskrbelo mesto, za slovenske otroke, ki jih je bilo več, pa na teh šolah ni bilo niti slovenskih vzporednic. Zato se je zborovanje učiteljske Zaveze z resolucijo zavzelo, da se obnovijo zahteve slovenskih tržaških staršev z dne 7. julija 1899, »da dobe tržaški Slovenci potrebnih ljudskih, kakor tudi srednjih šol, ki mu gredo po božjih in človeških zakonih«. ¹²⁵ Te zahteve so poslali pristojnim, pa tudi državnozbornim poslancem. A vsa prizadevanja za slovenske ljudske šole v mestu so bila neuspešna.¹²⁶ Učitelji zborovalci so vedeli, da morajo opraviti še »patriotično dolžnost« in zborovanje zaključiti z vdanostnim klicem cesarju: »Gromoviti Slava-klici so zaorili po dvorani.« ¹²⁷

Na zborovanju Zaveze leta 1902 so učitelji nesporno prevladovali. Vita Zupančič, tedaj 34-letna učiteljica v ljubljanski gluhonemnici in aktivna članica Društva učiteljic, je bila edina učiteljica – članica upravnega odbora Zaveze in poleg E. Gangla na zborovanju delegacij Zaveze tudi zapisničarka.¹²⁸ Vidnejša je bila med pregledovalci računov in kot poročevalka o tem njena malo starejša učiteljska kolegica Janja Miklavčič z deklishe šole v Kranju, dejavna tudi v vodstvu Društva učiteljic. Kot kaže, so v pripravah pri Zavezi pomislili tudi na predavateljico na zborovanju, a povabljen članica upravnega odbora je najprej neuspešno poskusila navdušiti dve kolegici, sama pa se je tudi težko odločala za temo. Za t. i. ženska vprašanja se Zupančičeva ni mogla ogreti, »da ne bi kakšna Slomškarica mislila, da pobiram za njimi«, je pa bolj zadržano pokazala pripravljenost, da bi v prispevku »Česa potrebujemo« obravnavala priprave na učiteljski stan ter položaj v družbi, javnem življenju in šoli. Tudi Jelenc se ni zagrel za to temo. V začetku junija 1902 mu je Zupančičeva pisala, naj jo izpusti iz programa. Bila je preveč obremenjena z delom,

¹¹⁸ *Učiteljski tovariš*, 20. 11. 1902, str. 257–260, in 1. 12. 1902, str. 266–268, »Gangl, Naše stališče«.

¹¹⁹ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 37.

¹²⁰ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 49; *Učiteljski tovariš*, 10. 11. 1902, str. 225, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

¹²¹ Vekoslav Strmšek (1864–1907) je bil aktiven šolnik in liberalno usmerjen narodni delavec. Poučeval je od leta 1883, največ na šoli Sv. Peter na Medvedjem selu (Kristan Vrh pri Šmarju pri Jelšah).

¹²² *Učiteljski tovariš*, 1. 11. 1902, str. 242–244, V. Strmšek, Naša organizacija in nje namen.

¹²³ SŠM, Arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, 13, Pismo V. Strmška Jelencu, 4. 8. 1902. Ker je bilo govorov v programu dovolj in je pričakoval, da se bo njegov lahko pokrival z Ganglovim, je bil pripravljen, da v Trstu ne nastopi (prav tam, 14, Dopisnica Strmška Jelencu, 11. 6. 1902: »Prav nič ne zamerim, če smem molčati.«).

¹²⁴ *Učiteljski tovariš*, 10. 11. 1902, str. 249–250, »Gangl, Naše mladinsko slovstvo«.

¹²⁵ *Učiteljski tovariš*, 20. 10. 1902, str. 233–236, »Resolucija o tržaških ljudskih šolah«.

¹²⁶ *Edinost*, 17. 2. 1926, str. 13–14, »Gustav Gregorin: Borba za slovenske ljudske šole od 1884. do 1918. let«.

¹²⁷ *Učiteljski tovariš*, 1. 11. 1902, str. 241, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

¹²⁸ *Edinost*, 16. 8. 1902, str. 1, »XIV. glavna skupščina Zaveze«.

Privlačen del zborovanja leta 1902 je bil tudi izlet s parnikom »Trieste« do Benetk. Lloydov parnik »Trieste« v kanalu Giudecca pred Benetkami. Razglednica s parnikom in pogledom z otoka San Giorgio na središče Benetk, pred 1918 (založba Luigia Ved. Zanco, Venezia; prej del Collection Cl. de Villermont, s podatki o parniku; iz zasebne zbirke, Ljubljana).

kakšen predlog lahko prispeva na zborovanju, pa tudi program je bil že »popolnoma izpolnjen«. ¹²⁹

Po glavnem zborovanju 15. avgusta 1902 se je na banketu v hotelu Evropa zbralo 300 slovenskih učiteljev in nekaj drugih gostov. Začeli so z napitnicami cesarju (L. Jelenc) in navzočima častnima članoma, voditeljema kranjskega liberalizma: državnemu poslancu in deželnemu odborniku dr. Ivanu Tavčarju ter ljubljanskemu županu Ivanu Hribarju (nadučitelj Anton Kosovel iz Sežane). V odgovoru je Hribar poudaril pomen učiteljskega zborovanja v Trstu, kajti »tu so vrata v veliki svet«. Trst je vreden vse podpore in vsi, najbolj pa učiteljstvo, moramo gledati, da se nam jezikovne meje ne krčijo. »Učitelji naj negujejo naš jezik, kajti jezik nam varuje našo slovensko posest.« Učiteljem ni svetoval ponižnosti in krotkosti, temveč samozavest in slovansko povezovanje. »Samostvestnosti treba, ali tudi trdne materialne podlage.« Zato je podpiral prizadevanja, »da bo država pomagala deželam urediti položnje učiteljev«, in se v deželnem zboru zavzemal za zahteve učiteljstva. »Ako se izdajajo tisoči in tisoči za vodovode, ne sme

jih biti škoda tudi za živi vreclec omike in prosvete«, je sklenil Hribar.

Sledila je napitnica voditeljem tržaških Slovencev ter žilavosti Slovencev ob Adriji (izrekel jo je Josip Gregorin, nadučitelj v Črnučah in predsednik učiteljskega društva ljubljanske okolice), ¹³⁰ na katero se je odzval dr. Otokar Rybář »v imenu tržaškega mestnega in okoličanskega slovenstva«. Skromno je pripomnil, da se precenjuje zasluge Tržačanov. Pomen slovenskega položaja v Trstu izhaja iz pomena mesta in njegove okolice. »Ta je bila vsikdar slovenska, je, in ako Bog da, tudi ostane taka.« Mesto pa ima italijansko podobo in italijansko občinsko upravo, zato zborovalcev ni pričakal uradni županov pozdrav (a tudi na zborovanjih v Mariboru in Gorici je bilo podobno). Pozdrav jim je izrekel kar dr. Rybář kot član tržaškega mestnega sveta. Če ostane okolica mesta slovenska in če Slovenci v mestu dobijo to, kar potrebujejo za napredek

¹²⁹ SŠM, Arhivska zbirka, Zaveza, šk. 4, f. 20, Trst 1902, 13. Pismo učiteljice V. Zupančič Jelencu, 14. 5. in 3. 7. 1902.

¹³⁰ Josip Gregorin (1858–1917) je leta 1876 končal učiteljsiše v Ljubljani, nato poučeval v Žalogu pri Komendi in več let v Črnučah, od leta 1903 pa je bil učitelj na Viču in aktiven v učiteljskih društvih. Več let je bil predstavnik učiteljstva v okrajnem šolskem svetu, član odbora Vdovskega društva in do leta 1910 predsednik Učiteljskega društva za ljubljansko okolico. Upokojil se je aprila 1911 kot nadučitelj na Viču (*Učiteljski tovariš*, 9. 2. 1917, str. 3–4).

– svoje šole, »potem utegne priti čas, ko bo slovenske učitelje pozdravljali tudi tržaški župan«. Na očitke, češ da Slovenci v boju za šolo niso kazali barve, je ugovarjal: kazali so več barv – modro, belo, rdečo. »Za zmago sloven. trobojnice se bomo borili, za njo tudi umrjemo, če je treba«, je nagovor odločno zaključil dr. Rybář. Na besede o barvah trobojnice se je odzval dr. Tavčar z že prej uporabljenim dovtipom, da tam ni črne barve. Omenjal je minule čase, ko so bili učitelji mežnarji, ministranti in najboljši godci, ter svaril pred nevarno reakcionarnostjo. Nato je nazdravil zvezi med učiteljstvom in narodno-napredno stranko.¹³¹ Ali kot je komentiral katoliški *Slovenski učitelj*: »Pri banketu se je vojska nadaljevala in čem bolj jim je vino razgrevalo glave, tembolj so letele puščice, tem bolj so videli okoli sebe vse črno ...«¹³² Kot kaže, so tedaj politiki povedali tudi kakšno preveč. Notici v *Slovenecu* o zborovanju Zaveze (Še nekaj o zborovanju naprednih učiteljev v Trstu) so pri *Edinosti* ugovarjali, če je bila mišljena kot napad na tržaške slovenske politike. *Slovenec* je namreč omenjal pisanje tržaškega *Novega lista* in Tavčarjevo liberalno nasprotovanje bolj spravljivi usmeritvi primorskih politikov.¹³³

List *Slovenski učitelj* je ob koncu leta 1902, po objavi poročil v *Učiteljskem tovarišu*, v uvodniku objavil kritičen komentar o zborovanju Zaveze v Trstu in ga naslovil: Iz učiteljskega »parlamenta«. Tam so si privoščili in povzeli nagovore Luke Jelenca: »Vse ni nič vredno, kar se ne drži Tavčarjevih škrijcev! To je stalni refren vseh Lukovih govorcov.« V *Slovenskem učitelju* so odkrito pisali tudi o navidezni nevednosti o vzroku ločitve med učiteljstvom. »'Zaveza' je postala politična bojna organizacija v smislu liberalne stranke na Kranjskem in tisti hip je začela razpadati.« Veliko število članov je bilo po pisanju *Slovenskega učitelja* le videz, v katerega tudi v Zavezi niso verjeli, saj je goldinarček za članarino marsikdo žrtvoval le iz »ljube kolegijalnosti«. Nadaljnji opis zborovanja je prav zabaven: Jelenčeve pohvale (»prižiganje kadila«) ob Tavčarjevem in Hribarjevem prihodu, razpoloženje kot na zakonem strankarskem shodu in Strmškovo zagotavljanje nepolitičnosti organizacije. *Slovenski učitelj* je za Kranjsko ocenjeval, da je Zaveza prišla v družbo politične klike, ki je tedaj gospodarila v deželi, sebični voditelji Zaveze pa so vedeli, da pri tedanji »politični konstelaciji v deželi le tako splezajo kvišku«. ¹³⁴ Povsem drugače se je na Kranjskem obrnilo s političnimi razmerji po letu 1908.

Zanimivo je *Slovenski učitelj* leta 1902 pisal o politični usmeritvi Zaveze in ugotavljal, da se je učiteljstvo ljudskih šol na splošno povezovalo – »kolikor ga ni na krščanski strani« – s socialnimi demokrati, saj je vedelo, da mora ostati na strani ljudstva in da v liberalizmu zanj ni rešitve – razen na Kranjskem, kjer je »slepa politika naprednih kolovôdij« ravnala drugače. Po ocenah katoliške Slomškove zveze je socialna demokracija menila, da so liberalni učitelji »inferiorni sebičneži«, ki bi se za kos kruha prodali tudi za nemškutarje (»Morajo že poznati te može!« so dodali v uredniški opombi). Ugotavljali so, da »visi slej ko prej napredno učiteljstvo na škricih dr. Tavčarja«, a če se le nekoliko otrese ali pa se strga šiv, »v blatu bode ležala vsa liberalna učiteljska glorijska«, kot so slikovito predstavili v *Slovenskem učitelju*.¹³⁵

XXIII. glavna skupščina Zaveze v Trstu, 4. do 6. junija 1911.

»V Trst, v Trst!«¹³⁶

Po XXIII. zborovanju Zaveze junija 1911 v Trstu se je lahko vodstvo Zaveze za obilen trud s pripravo zahvalilo leta 1906 ustanovljenemu Učiteljskemu društvu za Trst in okolico ter njegovemu pripravljalnemu odboru, posebno marljivemu članu dr. Ivanu Merharju, tedaj 37-letnemu profesorju na državni gimnaziji v Trstu in članu vodstva CMD.¹³⁷ Glede prostorov so se zahvalili Hranilnici in posojilnici v Trstu, ki jim je za srečanje prepustila sokolsko telovadnico in gledališko dvorano v leta 1904 zgrajeni palači Narodnega doma. Pravzaprav je v pozorno sestavljeni zahvali strnjeno predstavljeno celotno zborovanje Zaveze in srečanja ob njem, tako poimensko govorniki na učiteljskem zborovanju in ob spremljevalnih prireditvah, pevski zbori in glasbeni sestavi kot udeleženci, ki so počastili učiteljsko zborovanje. Tam so bili namestniški svetnik Bogoljub Prinzig, deželni šolski nadzornik Fran Matejčić ter slovenska okrajna šolska nadzornika na Primorskem Matko Kante (za okraj Sežana) in Ivan Nekerman (za Trst in okolico), pa tudi Viktor Bežek, ravnatelj moškega učiteljskega v Gorici, kot zastopniki šolskih oblasti ter češka gosta (Petr Skalicky in Bohdan Skala) – skratka, vsi, ki so pripomogli, »da je nastopila Zaveza tako impozantno«. ¹³⁸

¹³¹ *Edinost*, 20. 8. 1902, str. 1–2, »XIV. glavna skupščina ... (Zvršetak)«. Na Tavčarjev dovtip o črni barvi je poročevalec v *Slovenecu* odgovarjal, da slovenska trobojnica nikdar ni in ne bo visela na Dežmanovih grabljah. *Slovenec*, 18. 8. 1902, str. 2, »S skupščine Zaveze avst. jugoslovanskih učiteljskih društev«.

¹³² *Slovenski učitelj*, 1. 9. 1902, str. 252, »Kaj je naša dolžnost?«.

¹³³ *Edinost*, 20. 8. 1902, str. 2, »Ljubljanskemu 'Slovenecu'«; *Slovenec*, 19. 8. 1902, priloga, »Še nekaj o zborovanju naprednih učiteljev v Trstu«.

¹³⁴ *Slovenski učitelj*, 15. 11. 1902, str. 329–331, »Iz učiteljskega 'parlamenta'«.

¹³⁵ *Slovenski učitelj*, 15. 11. 1902, str. 339, »2000!«.

¹³⁶ *Učiteljski tovariš*, 28. 5. 1911, str. 1; *Ročni zapisnik 1911–12*, str. 147–148.

¹³⁷ Dr. Ivan Merhar, od leta 1900 profesor slovenščine na državni gimnaziji v Trstu in vsestransko navzoč v tamkajšnjem slovenskem kulturnem gibanju (član CMD, Trgovskega izobraževalnega društva, Dramatičnega društva in Učiteljskega društva). Kot c. kr. nadporočnik je padel julija 1915 na Dberdobo (*Učiteljski tovariš*, 20. 8. 1915, str. 2, »Vojna. Junakov grob. Dr. Ivan Merhar«).

¹³⁸ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 6, »Zahvala«.

Pri pripravi zborovanja Zaveze v Trstu so v posameznih letih zavzeto sodelovali primorski učitelji Matko Kante (1856–1928), Anton Berginec (1860–1918) (M. Kante – Zvonček 1916, str. 245; A. Berginec – Petindvajsetletnica, 1913, Upravni odbor Zaveze 1898, izrez, priloga med str. 64 in 65) ...

... ter Anton Germek (1868–1937) in gimnazijski profesor dr. Ivan Merhar (1874–1915) (A. Germek – Jadranski koledar 1956, str. 19; I. Merhar, NUK – dLIB: Zbirka upodobitev znanih Slovencev/Koledar CMD 1917, str. 48).

Učiteljsko zborovanje leta 1911 je bilo prvo, ki ga je pripravljalo Tržaško učiteljsko društvo, saj pred majem 1906 ni bilo pravih možnosti za njegov nastanek. Nastanek društva sta gotovo spodbudili tudi dotedanji zborovanji Zaveze, saj sta pri njegovem nastanku sodelovala tudi člana pripravljalnega odbora zborovanja Zaveze leta 1902 Anton Germek in Štefan Ferluga. Slednji je bil do leta 1914 predsednik tržaškega učiteljskega društva, ki je združevalo skoraj vse slovensko učiteljstvo v Trstu in okolici. Slovensko učiteljstvo si je s svojim delom pridobilo splošen ugled pri sonarodnjakih in, kot so ugotavljali leta 1910, »deloma tudi pri sodeželanah italijanske narodnosti«. Ti so tedaj kot predstojniki tržaškega učiteljstva »dobro umevajoč duh in tok časa« ravnali kavalirsko »s svojim slovenskim učiteljstvom, ki ljubi tržaško zemljo in svoje ljudstvo, vzraslo v senci starodavne helebarde«, ¹³⁹ kot malo vznesen opis za jubilejno številko *Učiteljskega tovariša* leta 1910 omenja tržaški grb in boljše razmere za delovanje tamkajšnjega slovenskega učiteljstva.

Učiteljske zborovalce XXIII. glavne skupščine Zaveze je slovenski časnik *Edinost* z dobrodošlico zaneseno pozdravljaj v Trstu in okolici, kjer »biva tu ob bregovih sinjega Jadranskega morja še vedno čvrst in krepak slovenski rod«. Vedeli so, da »učiteljstvo vrši svoje stanovske dolžnosti z idealizirano in redko požrtvovalnostjo«, zato so podpirali njegova prizadevanja, saj je bila usoda naroda tesno povezana z usodo njegovega učiteljstva. ¹⁴⁰ *Edinost* je o zborovanju »Zaveze jugoslov. učiteljskih društev« naklonjeno poročala že 6. junija 1911, pri čemer je iz naziva Zaveze kar izpustila »avstrijskih«. Pri *Edinosti* so bili zadovoljni, da se slovenski učitelji zavedajo svojih dolžnosti in da so se med kratkim bivanjem prepričali, »da živi na tržaškem ozemlju zavedno slovensko prebivalstvo, ki ve ceniti korist in vrednost pridobitve kulture in ki zato tudi ljubi svojo šolo in učitelja, ki vrši v njej svojo vzvišeno prosvetno nalogo«. Večina od več kot 300 udeležencev je prišla v Trst že v soboto, 3. junija, ter se zvečer v zgornjih in spodnjih prostorih restavracije v Narodnem domu srečala s tržaškimi Slovenci. V nedeljo, 4. junija, zjutraj je potekala seja upravnega odbora Zaveze, nato pa ob 11. uri v sokolski telovadnici v Narodnem domu zborovanje delegacije. Udeležilo se ga je 112 članov delegacije (trije so manjkali), ki so predstavljali 35 učiteljskih društev iz spodnje Štajerske, Kranjske in Primorske z 2094 člani. Hrvaških učiteljskih društev iz Istre in Dalmacije jim v učiteljsko Zavezo ni več uspelo privabiti, na Koroškem pa slovensko učiteljsko društvo ni delovalo. ¹⁴¹

¹³⁹ *Učiteljski tovariš*, 7. 1. 1910, str. 8, »Kleinmayr pl. Ferdo (Ferdo Plemič, ps.), Ljudsko šolstvo in učiteljstvo v Trstu in njegovi okolici«.

¹⁴⁰ *Edinost*, 4. 6. 1911, str. 1, »Slovenski učitelji«.

¹⁴¹ *Edinost*, 6. 6. 1911, str. 1, »XXIII. glavna skupščina 'Zaveze jugoslov. učiteljskih društev'«.

Od zborovanja v Trstu so pričakovali veliko, saj so zaradi zamisli o preoblikovanju delovanja Zaveze po sekcijah in novih pravilih imeli tržaško zborovanje za »nekak mejnik med našim delom preteklosti in med našim delom bodočnosti«. ¹⁴² A pravi mejnik sta kmalu prinesla vojni čas ter povojno delovanje učiteljstva v povsem drugačnih državnih okvirih in povezavah. Na seji delegacije v Trstu so razpravljali o gospodarskih pobudah slovenskega štajerskega učiteljstva (socialni odsek Zveze slovenskih učiteljev in učiteljic na Štajerskem se je preoblikoval v Gospodarsko in kreditno zadrugo v Celju), ki so zmotile centralistično pojmovanje vodstva Zaveze. Pričeli so tudi z oblikovanjem novih pravil s štirimi odseki delovanja in stalnim tajništvom Zaveze. ¹⁴³ Tajniško poročilo Vilibalda Rusa je predstavilo pestro delovanje Zaveze v zadnjem letu ter različna srečanja in pobude, pri katerih so sodelovali. Govorili so tudi o svojem časopisju kot zrcalu življenja društev in spodbujali k naročanju. Pozornosti so bila deležna tudi druga učiteljska gospodarska društva (Vdovsko društvo, Samopomoč, Učiteljska hranilnica itd.) in leta 1906 ustanovljena Učiteljska tiskarna, na katero so bili ponosni, a njeno poslovanje ni potekalo brez težav. ¹⁴⁴ Pri točki »Naši nasprotniki in mi« so v duhu političnih sporov v osrednji Sloveniji obravnavali politikantsko duhovščino, posebej politične razmere na Kranjskem, politične časopise v šoli in učitelje v Slomškovi zvezi. Spregovorili so tudi o potrebni regulaciji plač na Kranjskem, saj je bila zadnja pred dvanajstimi leti. Predstavili so tudi finančno uspešni »Ročni zapisnik slovenskega učiteljstva« in odstotke, ki so jih Zavezi prinesla učiteljska zavarovanja pri banki Slavija. V razpravi je Pavle Flerè predlagal pregled primerne mladinske literature, o čemer so se udeleženci lepo razgovorili. ¹⁴⁵

Učiteljski tovariš je kot politično-informativno glasilo Zaveze poročilo o zborovanju pričel polemično in samozavestno (Mi vstajamo in vas je strah ...), ves v ognju zoper oblast duhovniškega stanu nad učiteljstvom in v zavzetosti za svobodo – povsem v duhu političnih bojev na Kranjskem, saj je bil čas pred volitvami. Ponatisnili in komentirali so v *Slovincu* objavljeni zapis o glavni skupščini Zaveze v Trstu, naslovljen »Vzdržema navzdol«. ¹⁴⁶ Res so pri *Slovincu* konec maja 1911 precej omalovažujoče napovedali program zborovanja učiteljske Zaveze in ocenili, da se liberalno učiteljstvo z vsako glavno skupščino bolj

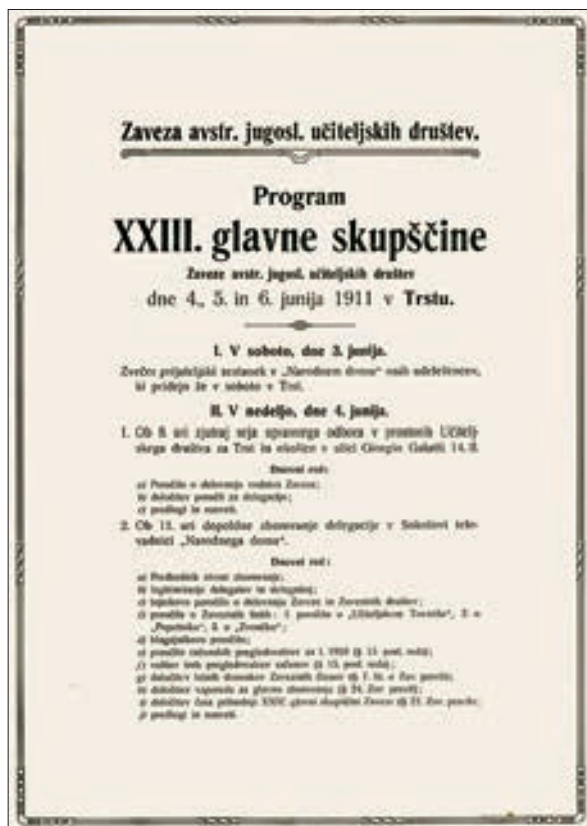
¹⁴² *Učiteljski tovariš*, 26. 5. 1911, str. 1–2, »Pred dnevi dela v Trstu«.

¹⁴³ Nova pravila Zaveze, ki so dajala večji pomen deželnim društvom in odsekom, so sprejeli leta 1912, a zaradi vojne niso zaživela (Grnjak, »Zaveza slovenskih učiteljskih društev«, str. 14–15).

¹⁴⁴ Hojan, Slovenska učiteljska organizacija, str. 189–200.

¹⁴⁵ *Učiteljski tovariš*, 9. 6. 1911, str. 3–5, »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu, Tajnikovo poročilo«, 16. 6. 1911, str. 1–2.

¹⁴⁶ *Učiteljski tovariš*, 9. 6. 1911, str. 1–2, »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu«.

Program XXIII. glavne skupščine Zaveze v Trstu, 4.–6. junij 1911, tiskan v Učiteljski tiskarni v Ljubljani (SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 6, f. 29, Trst 1911, 1).

oddaljuje od ljudstva. Učiteljstvu so posebej zamerili nasprotovanje kmečkemu združništvu. Pri *Slovincu* so se spraševali: »Kako dolgo še ne bo spoznalo slovensko liberalno učiteljstvo, da je izšlo iz krščanskega ljudstva in zanj?« Čudili so se sodelovanju uglednega mariborskega pedagoga Henrika Schreinerja z Zavezo in menili, naj učiteljstvo kar razpravlja tam ob morju, o šolstvu pa se bo odločalo drugje, kar je za Kranjsko gotovo držalo. Zatem se pri *Slovincu* z Zavezo v Trstu niso več ukvarjali. V napovedi so zapisali: »Zborovali bodo v Trstu. Z ladjo se bodo vozili o Binkoštih zavezarski skupščinarji po morju, pa pili bodo in se nekoliko zavrtili. Na programu letošnje skupščine so dali namreč tudi ples.«¹⁴⁷

Tudi za bralce tržaške *Edinosti* je bil to zanimiv del programa učiteljskega zborovanja in posebej se je posvetila poročanju o družabnem srečanju. V nedeljo popoldne so se učitelji in domačini, skupaj okrog 600 oseb, odpravili na »obrežni izlet po morju s posebnim, električno razsvetljenim parnikom«. Parnik družbe Dalmacija »Split« je udeležence vozil naokrog in jim ponujal »koncert, ples, buffet«.¹⁴⁸ Tisto

leto je bilo veliko dežja in kar nekaj neviht, a za izlet so izbrali kar dober dan, saj je nekaj dni zatem Tržaški zaliv preplavila nevihta s pet- do desetmetrskimi valovi, poškodovane je bilo kar nekaj obale, več parnikov ter veliko drugih ladij in čolnov.¹⁴⁹ Udeleženci zborovanja so se tako v kar lepem vremenu peljali po zalivu do Pirana in nazaj do Grljana,¹⁵⁰ zaliva poleg gradu Miramar pri Trstu. Tam so »izletniki gledali košček našega obrežja, ki ga je narava obdarila najbogateje s svojo krasoto in divoto. Da! Tu so videli izletniki oni del obrežja naše Adrije — od Devina do gradu Miramar, ki je zares naš — slovenska last.«¹⁵¹

V Grljanski zaliv, ki se razprostira severno od mesta, za gradom Miramar, jim je – kot beremo v *Edinosti* – priplula naproti flotica ladij na vesla v spremstvu »motornega čolna 'Miramar' z nežnima slovenskima hčerkama na krovu, ki sta donaša-

¹⁴⁷ *Slovenec*, 27. 5. 1911, str. 1, »Vzdržema navzdol (Iz učiteljskih krogov)«.

¹⁴⁸ SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 6, f. 29, Trst 1911, 1, Program XXIII. glavne skupščine.

¹⁴⁹ *Edinost*, 15. 6. 1911, str. 3, »Grozen vihar na morju«; *Edinost*, 16. 6. 1911, str. 2, »Grozna vremenska katastrofa na morju«. – Kot omenja poročilo, je imel grljanski parnik »Miramar« zakurjene kotle in je izplul, da ga valovi ne bi raztreščili ob nabrežju. Kljub temu je bil v viharju precej poškodovan.

¹⁵⁰ *Slovenski list*, 9. 12. 1899, str. 1, »Slovenska krajevna imena, II. Iz Ljubljane v Trst«, »Kraj leži v grlu nad gradom Miramare (glej morje!) in ime mu je dal prebivalec grljan, iz česar je Italijan napravil Grignano.«

¹⁵¹ *Edinost*, 6. 6. 1911, str. 1.

Slovenski motiv s Trstom. Ob zborovanju Zaveze v Trstu leta 1911 so bile na voljo razglednice mesta z narodnimi napisi in motivi, ki so jih od leta 1907 prodajali v Narodni knjigarni in papirnici v ulici Valdirivo 40 (NUK, Ljubljana, zbirka razglednic: Trst).

li pozdrav naše okolice našim gostom slovenskim učiteljem. Jedna — gospica Rafaela Martelančeva iz Barkovelj¹⁵² — je bila odeta v pestro okoličansko narodno nošo a druga — učenka Marija Lukševa s Proseka — je bila v beli obleki. Z obrežja pa so nam preko morske gladine zveneli akordi slovenskih koračnic v pozdrav; pozdravljala nas je tudi trobojnica proseškega 'Hajdriha'. Slovensko Pevsko društvo na Proseku je namreč od ustanovitve 1887 nosilo ime po priljubljenem primorskem skladatelju Antonu Hajdrihu.¹⁵³ »Mala flotilja je obkolila veliki parnik, a gospica Rafaela Martelančeva iz Barkovelj je iz čolna ven pozdravila goste.« Njen prisrčen pozdravni nagovor razodeva vzneseno narodnostno navdušenje izpred stoletja.¹⁵⁴ Predsednik Zaveze Jelenc se je

spustil s parnika in se z zadnje stopnice navdušeno zahvalil ob tem presenečenju. Zatem so ob zvokih godbe začeli s prevažanjem gostov s čolni na obrežje, kjer so »belo oblečene šolske deklice obdarjale goste s cvetjem. Radostnih src so se gostje zgrnili po velikem parku hotela 'Grljan'.«

Grljan je bil¹⁵⁵ Slovencev »ena najlepših in najzdravejših točk ob Adriji«,¹⁵⁶ kar so poznavalci tržaške obale zatrjevali že leta 1888, in prav v bližini poznane gradu Miramar,¹⁵⁷ povezanega z nadvojvodo Maksimilijanom Habsburškim, nesrečnim mehiškim

zvesti sini in hčere premilega našega in vašega slovenskega naroda. Smelo rečem: Prej se posuši to morje nego usahne goreče rodoljubje do naše mile slovenske domovine. To se mi je zdelo potrebno omeniti, da, mili bratje vsprejmete z večjo radostjo naše najprisrčnejše pozdrave, katere jim ravno Vi ponesete tja na vse konce naše domovine. Dobro došli! In Vi gospod predsednik blagovolite vsprejeti v dar ta mali šopek, kakor znak našega visokega spoštovanja, do onega stanu, ki nas je povzdignil iz temote in postavil na žarko solnce prosvete in omike! — Živeli!« *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 2, »Izlet po morju«; *Edinost*, 9. 6. 1911, str. 2.

¹⁵⁵ *Primorske novice*, 16. 10. 2010, »Žal jih ni več. Slovencev ni«; Volpi Lisjak, *Slovensko pomorsko ribištvo*, str. 51–52.

¹⁵⁶ *Edinost*, 5. 3. 1910, str. 2, »Hotel Grljan pri Miramaru prešel v naše roke«; *Slovenec*, 5. 3. 1910, str. 7, »Hotel Grljan pri Miramaru prešel v slovenske roke«.

¹⁵⁷ *Slovenec*, 9. 7. 1888, str. 3, »Iz Trsta, dne 5. julija.« »V Grljanu je vedna spomlad; tu cvetejo pod milim nebom kamelije, raste v divjem stanu mixtus ... V Grljanu raste najsladkejše grozdje in najfinejša sadje. Tu je najboljša voda...«

¹⁵² Volpi Lisjak, *Slovensko pomorsko ribištvo*, str. 22, 25–26. V Barkovljah se je več družin s priimkom Martelanc ukvarjalo s pomorstvom in gradbeništvom, najbolj znano podjetje »I. Martelanc in dr.« je zaposlovalo več kot 2000 ljudi pri gradnji pomolov tudi v Pulju in Dalmaciji, Narodnega doma v Trstu in šole CMD pri sv. Jakobu; *Edinost*, 3. 9. 1911, str. 1, »Zgradba nove šole družbe sv. Cirila in Metoda pri Sv. Jakobu«.

¹⁵³ Kenda, Pevsko društvo, str. 40–41; Mrak, O Nemcu (rtvsl.o.si, elektronski vir).

¹⁵⁴ »Pozdravljeni bodite, mili gostje, Vi pionirji prosvete došli tam iz zelene Štajerske, milega Korotana, iz slovenske Švice, Gorenjske, iz tužne Istre, iz bratske nam Češke. Srčna Vam hvala za izkazano nam čast, da ste nas obiskali. Žal pa, da ostanete pri nas tako malo časa. — Vendar želim, da se še v tem malem času prepričate, da bivajo tu ob sinji Adriji še

cesarjem. To je bila res priložnost za turistično promocijo. Turistični tisk je od leta 1891 predstavljal nov nemški hotel Grignano in kopališče pri Trstu.¹⁵⁸ Svečana publikacija o zasebni družbi Južne železnice, pisana v nemščini v nemškem duhu, je leta 1899 popotnika opozarjala na železniško postajo Grignano (Station Grignano), na zaliv z malim hotelom v nemškem slogu s kopališčem pod njo ter na sosesčino svetovno znanega parka, skoraj vedno odprtega za javnost.¹⁵⁹ A marca 1910 je konzorcij treh slovenskih bančnih zavodov (Tržaška posojilnica in hranilnica, Jadranska banka in Trgovsko-obrtna zadruga) od Adele Feder, vdove švicarskega podjetnika,¹⁶⁰ odkupil že uveljavljeno in priljubljeno kopališče s hotelom Grignano/Grljan s 30 sobami ter obsežno zemljišče, ki je merilo 13.000 kvadratnih sežnjev. V velikem slogu so zasnovali slovensko in slovansko »Hotelsko delniško družbo Grljan–Miramar pri Trstu« ter razvijali obmorski kopališki turizem,¹⁶¹ kot pokaže raziskava o Trgovsko-obrtni zadrugi v Trstu, eni od slovenskih finančnih ustanov, sodelujočih pri tem projektu.¹⁶² Kot so se zavedali pri tržaški Edinosti, je bilo to uspešno turistično podjetje »najbolji dokaz naše gospodarske podjetnosti in moči.«¹⁶³ To je bil tudi namen nakupa, ki je imel gospodarske in narodnostne razloge: »da ohranimo prekrasen predel naše zemlje narodovi posesti.«¹⁶⁴

Udeleženci Zavezinega zborovanja in njihovi gostitelji so tako v Grljanski zaliv in do »našega slovenskega kopališča Grljan«¹⁶⁵ prišli v posebnem razpoloženju. Tam so se zbrali domačini iz bližnjih vasi, s pevskega društva »Hajdrih« s Proseka in »Danica« iz Kontovelja. Gostom v čast so pripravili »veliko narodno slavje, v najlepšem pomenu te besede. Svirala je godba, udarjal je vrli tamburaški odsek vrdeljskega 'Sokola', ki je že na parniku med vožnjo razveselje-

val goste, pevala sta mešana zbor združenih Prosečanov in Kontoveljcev« pod vodstvom tamkajšnjega učitelja Draga Cibica in pevskega zbora tržaškega učiteljskega društva, ki ga je vodil skladatelj Emil Adamič,¹⁶⁶ tedaj učitelj na slovenski šoli CMD pri sv. Jakobu.

Sledili so govori, spet polni navdušenja in narodne zavednosti – v imenu tržaške okolice (Rafaela Martelančeva iz Barkovelj), v imenu Zaveze (Jelenc). »Prišli smo k Vam — je vskliknil — da se navzamemo Vašega navdušenja, ki je tako veliko, kakor je vroča Vaša zemlja. Ves slovenski svet se divi Vašemu boju in Vašim vspehom. Kličem Vam: Vstrajajte v tej borbi!« Učitelj in deželni poslanec Engelbert Gangl je množici govoril s pesniškim zanosom, predsednik političnega društva Edinost dr. Josip Wilfan pa je z vznesenimi besedami slavil šolo in njen pomen za ves narod, posebej slovensko šolo, ki jo ceni tudi delavec, ko odhajajoč na delo z mirnim srcem izroča svoje otroke slovenskemu učitelju. Posebej je poudaril tržaško okolico kot zibelko in »edino zavetje tržaškega Slovenstva v minolih časih; ona je vstvarila podlago, na katero opira tržaško Slovenstvo vse svoje delo za napredek in svojo bodočnost.« Češki učitelj Skalicky je v nagovoru povezal boja učiteljev na Češkem in pri nas proti zunanjemu in domačemu nasprotniku ter poudarjal medsebojne vezi. Po vsakem govoru je godba zaigrala narodno himno ali koračnico in slišali so se živio klici, da je odmevalo v noč nad morsk gladino. Spontano slavje je trajalo do 23. ure in bilo za mnoge res nepozabno. Tudi vtisi pri prevozu do ladje s čolni, polnimi veselih prepevajočih družb, so bili izjemni: »noč nad morsk gladino, a na njo pada čarobna svetloba iz reflektorja na parniku«, kasneje je zasvetila še luna. »Bil je to prizor, katerega poeziji se s slastjo udaja človeško srce«, kot je zapisal navdušen poročevalec v *Edinosti*¹⁶⁷ in deset dni za njim tudi *Učiteljski tovariš*. Takšno podobo prireditve v Grljanskem zalivu so ohranili časniški zapisi, fotografiji prizorišča – zaliva s hotelom, pomolom in parnikom iz let 1910–1911 – pa dopolnjujeta knjigo *Slovensko pomorsko ribištvo*.¹⁶⁸

Tržaška *Edinost* je v glavnih črtah predstavila tudi glavno zborovanje Zaveze, ki se je pričelo na praznični binkoštni ponedeljek, 5. junija ob 9.00 v gledališki dvorani Narodnega doma,¹⁶⁹ podrobneje pa je o njem kasneje poročal *Učiteljski tovariš*. Predsednik Jelenc je uvodoma omenil, da zborovanje poteka v hudih časih, ko po vseh slovenskih deželah veje mrzla sapa reakcije proti kulturnemu napredku in šolstvu. Govoril je, kako »neusmiljeno vihti svojo gorjačo klerikalizem, ta vekoviti sovrag vsake kulture in vsakega na-

¹⁵⁸ Noč, Triest. Mit zwei Illustrationen; *Dillinger's Reisezeitung*, 1. 1. 1902, str. 10, Grignano. Mit zwei Illustrationen.

¹⁵⁹ *Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet*, str. 115. – *Laibacher Zeitung*, 14. 9. 1916, str. 1494, »Ortsnamen im Küstenlande«. Vojaške oblasti so leta 1916 med vojno odločile, da bodo glede na večinsko prebivalstvo v Primorju namesto italijanskih uporabljale slovenska oziroma hrvaška imena: namesto Grignano torej Grljan.

¹⁶⁰ Švicarski podjetnik Constantin Feder je ob 200 m dolgi plaži zgradil hotel Grljan/Grignano s kopališčem. Leta 1891 je uredil pomol ter uvedel linijo s parnikom Trst–Grljan–Sesljan. Grignano, *Dillinger's Reisezeitung*, 10. 3. 1900, str. 7 (Herr Constantin Feder, Besitzer des Hotels Grignano); Grignano bei Miramare, *Dillinger's Reisezeitung*, 1. 1. 1902, str. 11; Volpi Lisjak, Tržaško morje [Elektronski vir].

¹⁶¹ *Edinost*, 5. 3. 1910, str. 2, »Hotel Grljan pri Miramaru prešel v naše roke«; *Edinost*, 3. 6. 1910, str. 1, »Hotelska delniška družba Grljan–Miramar pri Trstu«; *Deutsche Wacht*, 9. 3. 1910, str. 2, »Slawische Hotelkäufe«.

¹⁶² Pahor, Trgovsko-obrtna zadruga, str. 77–93, posebej 83–85 (Hotelska delniška družba Grljan – Miramar pri Trstu).

¹⁶³ *Edinost*, 22. 12. 1912, str. 3, »Hotelska delniška družba Grljan–Miramar pri Trstu«.

¹⁶⁴ *Edinost*, 14. 3. 1911, str. 1, »Tržaško Slovenstvo, njegovo vodstvo in njega delo«.

¹⁶⁵ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 2.

¹⁶⁶ *Edinost*, 6. 6. 1911, str. 1.

¹⁶⁷ *Edinost*, 6. 6. 1911, str. 1.

¹⁶⁸ Volpi Lisjak, *Slovensko pomorsko ribištvo*, str. 51. Grljan leta 1910, 1911.

¹⁶⁹ *Edinost*, 7. 6. 1911, str. 1.

Miramar z Grljanskim zalivom. Podoben pogled, kot je v turističnem tisku v nemščini januarja 1902 vabil v Hotel Grignano, najdemo tudi na sočasnih barvnih razglednicah (razglednica založbe M. Mandich, Trst, odposlana 1911; iz zasebne zbirke, Ljubljana).

predka zlasti nad kranjskim učiteljstvom.¹⁷⁰ Jelenc je imel v mislih »politiška disciplinarna preganjanja« na Kranjskem, ki so jih pred državnozbornimi volitvami v *Učiteljskem tovarišu* maja 1911 ponovno našli 12 in dodali »še druga manjša preganjanja«.¹⁷¹ Med naštetimi preganjanji je bil tudi kak učitelj, ki je pozneje zavzemal vidno mesto pri Slomškovi zvezi.

Nato je Luka Jelenc kot predsednik Zaveze pozdravil zastopnike šolskih oblasti, narodna bojevnika na vročih tleh dr. Rybárja in dr. Wilfana ter predsednika Tržaške posojilnice in hranilnice Srečka Bartela z zahvalo »odboru tega zavoda, ki je Slovencem zgradil to ponosno stavbo, da se moremo shajati v njej«. Za pozdravi dveh čeških predstavnikov je Štefan Ferluga po desetletju spet radostno pozdravil zborovalce, tedaj kot nadučitelj voditelj in tržaški mestni/deželni poslanec, in to v vezani besedi: »Vi se trudite, učite / narod ljubljani vodite / po stezicah do prosvete... / Dobrodošli bratje mili, / srečni tu

med nami bili!«¹⁷² Njegova beseda je bila v očeh poročevalca »prava velika pesem ljubezni do naroda in domovine in slavošpevov delu za napredek naroda«. Pozdrav je izzval pravi vihar navdušenja. Dr. Rybár je kot mestni svetovalec in deželni poslanec zborovalce pozdravil »v imenu tistega Trsta, ki ga ne vidite na ulici, ki pa vendar tu živi, dela, se uveljavlja in raste!« Tržaško slovenstvo po delu in narodni zavednosti ni bilo zadnje v slovenski domovini, čeprav se ni moglo javno ponašati, ni pa zaostajalo za drugimi rojaki. Spominjal se je svojega optimističnega nagovora pred desetletjem, da jih bo sčasoma pozdravil še tržaški župan. Slovenski optimizem je bil v letih pred prvo svetovno vojno res na mestu: »Slovenski živelj v Trstu res raste in se razvija tako, da se sovražnikom hlače tresejo, o čemer priča dejstvo, da na svojih oklicih in na svojih shodih ne govore o drugem, nego o slovenski nevarnosti.¹⁷³ Če so oni prišli do tega spoznanja, potem ni neopravičena misel, da ni več tako daleč dan, ko pozdravi slovensko učiteljstvo tudi tržaški župan.« Dr. Rybár je posebej nagovoril učitelje: »Ali mi ne zahtevamo, da bi Vi širili sovražstvo do družih

¹⁷⁰ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 3, »Veliko zborovanje... Glavno zborovanje«.

¹⁷¹ *Učiteljski tovariš*, 19. 5. 1911, str. 2, »Rekord korupcije in demagogije na Kranjskem«. Med preganjanji so bili 1. Žirovnik, 2. Grmek, 3. zopet Grmek, 4. Potokar, 5. Silvester, 6. Fabinc, 7. Petrič, 8. Stupica, 9. Blagajne, 10. Kosec, 11. Žgur, 12. Gärtner itd.

¹⁷² *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 3. Njegovo pesem *Srce se radostno mi smeja* je v poročilu objavil ta ljubljanski učiteljski list.

¹⁷³ *Edinost*, 8. 6. 1911, str. 2, »Slovenska povodenj«.

narodov. Prosim Vas pa, da ne širite kozmopolizma in internacionalizma, pač pa da gojite med narodom ljubezen do samega sebe in ponos na samega sebe. Radi tega ne bo nobene krivice in nobene škode za druge narode. Vsak pravi sin naroda je dolžan, da ljubi in mora ljubiti svojo narodnost!¹⁷⁴

V imenu Zveze čeških učiteljskih društev sta se s spodbudami za slovenske šole v Trstu oglasila predstavnika čeških učiteljev. Oba sta bila člana vodstva Zveze slovanskega učiteljstva v Avstriji: Peter Skalicky (Usty na Labi) kot njen podpredsednik in Bohdan Skála (Vysočani), ki je bil kot Jelenc tam odbornik. Posebej je ostal v spominu nagovor Skalického, ki je bil predsednik češke zveze meščanskošolskih učiteljev in so se ga pri *Učiteljskem tovarišu* spomnili ob njegovi 50-letnici.¹⁷⁵ V svojem nagovoru pa je okrajni šolski nadzornik Ivan Nekerman pomirjujoče omenjal plemenite cilje Zaveze: »za višjo omiko in izobrazbo učiteljstva in učiteljskega naraščaja, za napredek in povzdigo ljudskega šolstva« ter boj zanje v mejah dostojnosti in obzirnosti.¹⁷⁶ Pozdravi in nagovori so sprožali glasna pritrdjevanja. Shod je bil res mobilizacijski: predvsem narodno zavedno, kdaj pa tudi liberalno. Organizatorji so nemara mislili tudi na to, saj je bil to predvolilni čas pred državnozbornimi volitvami 13. junija 1911.

Sledila so tri glavna predavanja, značilna za učiteljska zborovanja – dve o pedagoških in metodičnih vprašanjih ter eno o šolstvu in pedagogih.¹⁷⁷ Ravnatelj mariborskega učiteljskega društva in vpliven slovenski pedagog Henrik Schreiner (1850–1920) je najprej obravnaval delo kot vzgojno sredstvo.¹⁷⁸ Znanstveno predavanje o slovanskem šolstvu v Trstu, ki ga je »sestavil in na XXIII. glavni skupščini Zaveze avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev poročal« Ferdo pl. Kleinmayr (1881–1944), tedaj 30-letni slovenski učitelj v Škednju pri Trstu, je v več nadaljevanjih izhajalo v listu *Učiteljski tovariš*. Delo je izšlo tudi v posebni brošuri,¹⁷⁹ ki se je v času zborovanja »razpečala po Trstu v velikem številu«. ¹⁸⁰ Učinkovita predstavitev teme je z diagrami ponazorila statistične podatke, živa, temperamentna beseda predavatelja pa predstavila sliko bojev slovanskega šolstva, kot je poročal

Učiteljski tovariš.¹⁸¹ Ignacij Šijanec, učitelj v Gornjem Gradu, večletni tajnik štajerske slovenske učiteljske zveze, zavzet planinec in član narodnih društev, je predstavil aktualno vprašanje delovanja moderne šole za telesni razvoj mladine, ki se mu je posvečal v teoriji in praksi (in o tem pisal v pedagoški reviji *Popotnik* 1907–1908).¹⁸² V zvezi s tem so sprejeli ustrezne resolucije: o spodbujanju telesnega razvoja v šoli z vajami in igrami, o obvezni telovadbi za deklice, o šolskih kuhinjah in šolskih zdravnikih.¹⁸³ Zaradi pozne ure napovedanega predavanja Frana Marinčka, učitelja na zasebni slovenski trgovski šoli v Trstu, o reformi učiteljske organizacije niso izvedli, pa tudi E. Gangl ni utemeljeval vrste resolucij, a so jih sprejeli. Poročilo je predstavilo še 18 pozdravnih telegramov tistih, ki jih ni bilo na zborovanje. Za praznično ponedeljkovo popoldne, 6. junija, so po programu načrtovali izlete (konjske dirke v Rocolu, z openskim tramvajem oziroma, kot so zapisali, z vzpenjačo na Opčine, vojaški koncert v Boschetto – kot so napovedovali glasbeni dogodek v parku – gozdu Bošket blizu Sv. Ivana), zvečer gledališke predstave in za naslednji dan ogledovanje mesta. Udeležba na takih poučnih izletih po znamenitostih mesta je bila po zagotovilu poročevalca morebiti »skoro enako vredna za učiteljstvo kakor zborovanja sama«. ¹⁸⁴ Toda finančne in časovne omejitve so določale prisotnost posameznih učiteljev na izletih. Pri Zavezi so bili zadovoljni tudi s poročilom o njenem manifestativnem zborovanju v Trstu, ki ga je objavila ljubljanska socialistična *Zarja*, saj so ga ponatisnili.¹⁸⁵ Katoliški *Slovenski učitelj*, glasilo Slomškove zveze, se s tem zborovanjem Zaveze ni ukvarjal.

Za sklep

Slika, ki nam jo posredujejo časopisni in arhivski zapisi o treh letnih zborovanjih učiteljske Zaveze v Trstu (1891 – III., 1902 – XIV. in 1911 – XXI-

¹⁷⁴ *Edinost*, 7. 6. 1911, str. 1.

¹⁷⁵ *Učiteljski tovariš*, 24. 5. 1912, str. 4, »Tovariš Peter Skalicky, strokovni učitelj v Usti n. Orlici, predsednik organizacije 'Zemská uštrředni jednota učitelstva meštanskyh škol češkyh v králostvi Češkém'«; *Učiteljski tovariš*, 10. 5. 1912, str. 1, »Zveza slovanskega učiteljstva v Avstriji«.

¹⁷⁶ *Edinost*, 8. 6. 1911, str. 1–2; *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 1–5. – Ivan Nekerman (Neckermann), rojen leta 1862 v Novem mestu, je maturiral leta 1886 na učiteljsču v Kopru, bil učitelj in od leta 1900 okrajni šolski nadzornik za slovenske šole v Trstu.

¹⁷⁷ *Edinost*, 9. 6. 1911, str. 1–2.

¹⁷⁸ Delo kot vzgojno sredstvo, šole delavnice in Manheimski sistem.

¹⁷⁹ Kleinmayr, *Slovansko šolstvo v Trstu*.

¹⁸⁰ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 33.

¹⁸¹ *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 4, »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu«.

¹⁸² Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 35, »Kako deluje moderna šola za telesni razvoj mladine«; *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 4, »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu«. – Ignacij Šijanec (1874–1911) je bil liberalno usmerjeni štajerski učitelj, zavzet za delo v planinstvu in narodnih društvih, več let tajnik Zveze slovenskih učiteljev in učitelj na Štajerskem ter urednik društvenega koledarčka za leti 1910 in 1911. Obiskoval je učiteljsče v Mariboru, a sklenil šolanje leta 1896 na učiteljsču v Kopru ter služboval na Štajerskem, na koncu v Gornjem Gradu. Umril je konec leta 1911, potem ko je še junija tega leta na učiteljskem zborovanju v Trstu predaval o telesni vzgoji.

¹⁸³ Jelenc, *Petindvajsetletnica*, str. 35.

¹⁸⁴ *Edinost*, 9. 6. 1911, str. 1–2; *Učiteljski tovariš*, 16. 6. 1911, str. 4–5, »Veliko zborovanje naprednega učiteljstva v Trstu«; SŠM, arhivska zbirka, Zaveza, šk. 6, f. 29, Trst 1911, 1, Program XXIII. glavne skupščine.

¹⁸⁵ *Zarja*, 20. 6. 1911, str. 1–2, »Glavno zborovanje Zaveze jugoslov. učiteljskih društev v Trstu«; *Učiteljski tovariš*, 23. 6. 1911, str. 3.

II. glavna skupščina), omogoča vpogled v razvoj te osrednje zveze slovenskih učiteljskih društev iz Štajerske, Kranjske in Primorske ter v prvih letih 20. stoletja tudi istrskih učiteljskih društev. To povezovalno zamisel je že tedaj omejila liberalna usmeritev učiteljske zveze. Sprva je bilo ime društva Zaveza slovenskih učiteljskih društev, od leta 1900 pa Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev, ki je bila tudi sicer odprta za slovanske povezave v okviru avstrijskega dela Avstro-Ogrske, a tudi nasploh v slovanski svet. Letna zborovanja so sklicali na pouka proste praznične dni (binkošti, velika maša), izmenjaje v večjih krajih slovenskih dežel. To so bila predvsem strokovna srečanja delegatov učiteljskih društev iz slovenskih dežel z obravnavo sindikalnih in pedagoških tem o položaju učiteljskega poklicnega stanu in slovenske šole v posameznih deželah. Zborovanja (glavne skupščine) Zaveze niso bila nič manj tudi slovenske in slovanske narodne manifestacije, v Trstu pomembne za slovenska društva in tam živeče Slovence, ki so pri njih sodelovali. Tudi zaradi privlačnosti vele mestnega pristanišča dobro obiskana zborovanja Zaveze v Trstu pomenijo postopno usmeritev slovenskega učiteljstva v politični liberalizem ter ponazarjajo slovenski razvoj v Trstu in njegovi slovenski okolici. Na zborovanju Zaveze maja 1891, ki ga je tako kot naslednje pripravilo Sežansko učiteljsko društvo s sodelovanjem slovenskih tržaških učiteljev, je slovensko učiteljstvo iz različnih dežel pripravilo koncert, učitelji pa so prepevali tudi pri maši, ki je bila še del programa. Konec stoletja je prinesel tako jugoslovansko učiteljsko povezovanje Zaveze s hrvaškim učiteljstvom v Istri kot tudi postopno prevlado liberalne usmeritve v učiteljski Zavezi. Na zborovanju že povsem liberalno opredeljene Zaveze avgusta 1902 še spremljamo odzive hrvaških učiteljskih društev v Istri proti takšni usmeritvi. Slovensko učiteljstvo bi lahko ob bolj nepolitični, predvsem sindikalni usmerjenosti Zaveze učiteljskih društev uspešneje uresničevalo tako vseslovensko kot tudi slovansko povezovanje, posebej v okvirih tedanje države. Tudi pri doseganju boljšega socialnega položaja učiteljstva, ki je bil po posameznih deželah zelo različen, bi s predvsem sindikalno in nepolitično usmeritvijo lahko poželi več uspeha. Zborovanje leta 1902 sta zaznamovala tudi koncert v Narodnem domu v Barkovljah in učiteljski izlet s parnikom v Benetke. Tržaško učiteljsko zborovanje junija 1911 je v prostorih slovenskega Narodnega doma v Trstu pripravilo mlado Učiteljsko društvo za Trst in okolico prav v času pred državnozbornimi volitvami. To je dalo srečanju tudi liberalni značaj, a imelo hkrati podobo slovenske in slovanske manifestacije, saj sta prišla v Trst češka učitelja, člana vodstva 1908 ustanovljene Zveze slovanskih učiteljskih društev Avstrije. Na zborovanju se je s prireditvami in njihovo lokacijo (ob slovenskem hotelu v Grljanskem zalivu pri gradu Miramar, v slovenskem Narodnem domu

sredi mesta) pokazal uspešen kulturni in gospodarski razvoj slovenske skupnosti v Trstu v letih pred prvo svetovno vojno.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SŠM – Slovenski šolski muzej
Arhivska zbirka, Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev

ČASOPISI

Deutsche Wacht, 1910.
Dillinger's Reisezeitung, 1891, 1900, 1902.
Edinost, 1891, 1902, 1910–1912, 1926.
Koledar CMD, 1917.
Laibacher Zeitung, 1916.
Novi akordi, 1912.
Popotnik, 1887, 1890–1893, 1902.
Primorske novice, 2010.
Slovenski učitelj, 1902.
Slovenski list, 1899.
Slovenec, 1888, 1891, 1902, 1910, 1911.
Učiteljski tovariš, 1891, 1896, 1898, 1902, 1911, 1912, 1915–1917.
Zarja, 1911.
Zvonček, 1916.

LITERATURA

Bergant, Milica: *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet in Oesterreich-Ungarn (ur. Peter Rosegger). Brünn: Rudolf M. Rohrerin, 1899.
Divjak, Milan: Emancipacija slovenskih učiteljev 1869–1914. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66 (=31), št. 1, 1995, str. 126–165.
Gregorin, Gustav: Borba za slovenske ljudske šole od 1884. do 1918. leta. *Edinost*, 17. 2. 1926, str. XIII–XIV.
Grnjak, Karmen: »Zaveza slovenskih učiteljskih društev« in njen razvoj (diplomsko delo). Maribor, 2015 (dostopno tudi na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=72501>).
Heinz, Franz (ur.): *Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulwesen für Krain / Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Laibach/Ljubljana: I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895.
Hojan, Tatjana: *Ob stoletnici ustanovitve slovenske učiteljske organizacije (razstavni katalog)*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1989.

- Hojan, Tatjana: Slovenska učiteljska organizacija in učiteljska tiskarna. *Šolska kronika* 5, 1996, str. 189–200.
- Ilešič, Fran: Prve učiteljske skupščine na Slovenskem 1848/49. *Pedagoški letopis Ljubljana*. Slovenska šolska matica (9), 1909, str. 109–150.
- Jelenc, Luka: *Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev: spominski spis*. Ljubljana: Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev, 1913.
- Kenda, Ferdo: Pevsko društvo »Hajdrih« na Proseku 1887–1912. Kratak posnetek društvene zgodovine. *Novi akordi* 11, 1912, str. 40–41.
- Kleinmayr, Ferdo pl.: *Slovansko šolstvo v Trstu*. Ljubljana: Zaveza avstr. jugoslov. učiteljskih društev, 1911.
- Noč, Heinrich: Triest. Mit zwei Illustrationen. *Dillinger's Reisezeitung (Dillinger's Illustrierte Reise-Zeitung)*, 1. 11. 1891, str. 4–5.
- Pahor, Drago: Ob 50-letnici ustanovitve Učiteljskega društva za Trst in okolico. *Jadranski koledar 1956*, str. 107–110.
- Pahor, Milan: Trgovsko-obrtna zadruga v Trstu (1906–1941). *Prispevki za novejšo zgodovino* 40, 2000, št. 1 (Zbornik Milice Kacin-Wohinz), str. 77–92.
- Popotnikov Koledar za slovenske učitelje*, V. in VI. letnik (sest. M. Nerat). Maribor, 1890 in 1891.
- Ročni zapisnik*, IX. letnik (sest. Štefan Primožič). Po stojna, 1902.
- Ročni zapisnik*, XVIII. letnik (sest. Luka Jelenc). Ljubljana, 1911–1912.
- Stiplovshek, Miroslav: *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Delavska enotnost, 1979.
- Strmčnik, France: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije v luči svoje pozitivne pedagoške tradicije. *Sodobna pedagogika* 31, št. 1–2, 1980, str. 15–35.
- Šuštar, Branko: *Slomškova zveza 1900–1926* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2004.
- Šuštar, Branko: Učiteljska društva in organizacije. *Enciklopedija Slovenije 14 (U–We)*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 8–9.
- Šuštar, Branko: Učiteljska društva na Slovenskem v začetku XX. stoletja – pogled na »hrvaške teme«. *Anali za povijest odgoja, 2: Školstvo u XX. stoljeću*. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2003, str. 311–329 (posebej: Zaveza in učiteljska društva v Istri, str. 317–322).
- Šuštar, Branko: Učiteljske organizacije na Slovenskem in njihova idejna usmeritev od srede 19. do sredine 20. stoletja. *Šolska kronika* 10, 2001, št. 2, str. 329–339.
- Šuštar, Branko: Zaveza slovenskih učiteljskih društev. *Enciklopedija Slovenije 14 (U–We)*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, str. 88.
- Šuštar, Branko: Župan Ivan Hribar in šolstvo. *Homo sum ... Ivan Hribar in njegova Ljubljana*. Zbornik ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana (ur. Taja Čepič in Janja Rebolj). Ljubljana: Mestni muzej, 1997, str. 43–66.
- Volpi Lisjak, Bruno: *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave*. Trst: Mladika, 1995.
- Volpi Lisjak, Bruno: *Tržaško morje: kraska obala, mesto in vasi: prezrti del zgodovine Slovencev*. Koper: Libris, 2010.
- Zupanek, Jožef: O imenitnosti učiteljskih društev. *Popotnik*, 10. 6. 1887, str. 161–164.

SPLETNI VIRI

- Mrak, Andrej: O Nemcu, ki je želel postati Slovenec – in mu je to celo uspelo. Anton Heidrich, sin šlezijskega trgovca, je postal Tone Hajdrih (2012); <https://www.rtv slo.si/kultura/razglednice-preteklosti/o-nemcu-ki-je-zelel-postati-slovenec-in-mu-je-to-celo-uspelo/284502>, prevzeto 20. 7. 2019.
- Pahor, Milan: Rast nasilja fašističnih škvader v Trstu (in drugod) v obdobju 1918–1922. *Prvi antifašistični upori leta 1921*. Koper 2006, <http://www.zb-koper.si/MP1921Koper.pdf>, prevzeto 25. 7. 2019.
- Verč, Peter: Žal jih ni več. Slovencev ni. *Primorske novice*, 16. 10. 2010; <https://www.primorske.si/2010/10/23/zal-jih-ni-vec-slovencev-ni>, prevzeto 1. 8. 2019.

S U M M A R Y

»On the blue shores of Adria, in our Trieste...«. Three gatherings of Slovenian teachers from all Slovenian territories in Trieste before the First World War

From 1888 onwards, the Ljubljana-based Union of Slovenian Teachers' Associations (*Zaveza slovenskih učiteljskih društev*), in 1900 renamed Union of Austrian Yugoslav Teachers' Associations (*Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev*), brought together Slovenian teachers' associations from Styria, Carniola, and the Littoral, and from the beginning of the twentieth century, Croatian teachers' associations from Istria as well. Its aim was to integrate Yugoslav – Southern Slavic (i.e. Slovenian and Croatian) teachers in the Austrian part of the Austro-Hungarian Monarchy encompassing Slovenian territories, Istria, and Dalmatia. Also open to wider integrations, especially with the Czechs, the federation ini-

tiated the founding of the Union of Slavic Teachers in Austria/*Zveza slovanskega učiteljstva v Avstriji* (1908). Its annual gatherings (general assemblies) were held across cities and major towns with train connections in provinces with Slovenian populations and also Istria. Austrian main port city Trieste was selected three times: in May 1891, August 1902, and June 1911, when teachers gathered in the Slovenian Cultural Centre. The event started as an assembly of about one hundred elected delegates from member associations (delegation session), followed by the main gathering with pedagogical lectures accessible to all participating teachers and supporters of education. Attracting a mass attendance of over 200 or 300 people, the gatherings also had a manifest national character, especially the socializing part with speeches and singing (banquets, concerts, trips). An interesting experience in itself was the train ride to the port city of Trieste, extended with a trip to the Miramare Castle in 1891, a concert in the Barcola (Barkovlje) in Slovenian cultural centre, and a steamboat trip to Venice in 1902, then in 1911 a ride across the Gulf of Trieste to meet the local Slovenian national and singing societies in a hotel in Slovenian ownership at Grignano (Grljan) on the Slovenian coast, i.e. Slovenian-inhabited villages between the Trieste environs and Duino (Devin). The exacting organization of the gatherings was in the hands of the Slovenian Teachers' Association of Sežana County and Slovenian teachers from Trieste. From May 1906 onwards, the latter were brought together under the umbrella of the Slovenian Teachers Association for Trieste and Its Surroundings.

In the professional part of the gathering, the teachers' Union analysed the work done in the previous year, especially by its professional periodical: *Popotnik* (Traveller) since 1891 and *Učiteljski tovariš* (Teacher's Comrade) since 1900), and its fairly numerous economic activities. In 1891, it presented in Trieste a favourable report about the teachers' insurance at the Slavija Bank, which revealed the economic basis for the Union's otherwise primarily ideational espousal of liberalism. The educational-pedagogical themes addressed in 1891 were further crafts education (I. Lapajne) and lower level arithmetic (T. Romih, the then president of the teachers' Union), and in 1902 youth literature (E. Gangl) and education in Trieste (I. Šega) with a resolution on Slovenian public primary schools in Trieste. The gathering of 1911 included pedagogical debates on Slavic education in Trieste (F. von Kleinmayr), work as an educational tool (H. Schreiner), and the impact of modern physical education on the physical development of young people (I. Šijanec). The debates were followed by the trade union's presentation of the efforts to improve teacher salaries. Already addressed at the gathering in Trieste of 1891 (teachers' social and legal conditions in Austrian provinces

with Slovenian populations: J. Ravnikar, A. Vertovec) and at the focus of several adopted resolutions, this topic was a permanent feature in the endeavours of teachers' associations as well as their federation.

Having embraced the liberal political stance at the end of the nineteenth century, the teachers' Union, which initially indeed served as a unifying platform, drove away part of its membership. Nevertheless, most Slovenian teachers espoused national and liberal leanings and retained membership in local teachers' associations that made up the Union. It was still in 1891 that the gatherings in Trieste were accompanied by Catholic Sunday Mass with the teachers' choir. And it was still in 1891 that the Catholic journal *Slovenec* (Slovenian) would publish invitations to the Union's gathering, providing a sympathetic coverage of the event. In May 1902, the teacher Union, led by its president Luka Jelenc, organized a gathering in Trieste already as a well-established liberal organization. In 1911, it wrote openly about the meeting of Slovenian progressive (i.e. liberal) teachers in Trieste, which was organized only a few days before the election to the Imperial Council. Just as the entire school curriculum, the Union gatherings manifested affection for the Emperor Franz Joseph while contributing to pan-Slovenian national and cultural integration of teachers from all provinces with Slovenian population. The three gatherings, which took place in Trieste, are indicative of not only the Union's ever-growing liberalism, but also of the Slovenes' economic and cultural development in Trieste during the years leading up to the First World War.

R I A S S U N T O

»Ob sinjih bregovih Adrije, v našem Trstu ...«. Tre convegni di insegnanti sloveni provenienti da tutte le regioni a Trieste, antecedenti alla prima guerra mondiale

Dal 1888, l'Unione delle Associazioni di insegnanti sloveni (*Zaveza slovenskih učiteljskih društev*) collegava le associazioni di insegnanti della Stiria, della Carniola e del Litorale e nei primi anni del XX secolo anche le associazioni degli insegnanti istriani sotto il nome di Unione delle associazioni degli insegnanti sloveni (*Zaveza slovenskih učiteljskih društev*) e dal 1900 con il nome Unione delle associazioni degli insegnanti jugoslavi austriaci (*Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev*) con sede a Lubiana. Il suo scopo era unire gli insegnanti slavi meridionali (cioè sloveni e croati) nella parte austriaca dell'Austria-Ungheria, nelle regioni slovene, in Istria e in Dalmazia. L'Unione degli insegnanti era aperta anche a un più ampio collegamento con altri grup-

pi slavi, in particolare con i cechi, e fu promotrice della fondazione dell'Unione degli insegnanti slavi in Austria (*Zveza slovanskega učiteljstva v Avstriji*) nel 1908. I convegni annuali (assemblee generali) si svolgevano nelle città più grandi dotate di collegamenti ferroviari nelle regioni slovene e anche in Istria. Trieste venne scelta tre volte: nel maggio 1891, nell'agosto 1902 e nel giugno 1911, quando il convegno degli insegnanti si tenne presso il Narodni dom sloveno (Casa del popolo). All'inizio c'era di solito un'assemblea di circa 100 delegati eletti delle varie associazioni (seduta della delegazione), seguiva una più ampia assemblea principale con lezioni pedagogiche aperte a tutti gli insegnanti e sostenitori riuniti lì. I raduni erano massicci con oltre 200 o 300 partecipanti. Avevano anche un carattere manifestativo a livello nazionale con un programma di intrattenimento con discorsi e canti (banchetti, concerti, gite). Interessante era anche il viaggio in treno fino alla metropoli portuale di Trieste, arricchita nel 1891 con un'escursione al castello di Miramar, nel 1902 con un concerto alla Casa del popolo (*Narodni dom sloveno*) di Barcola (Barkovlje) e con una gita in battello a vapore a Venezia, e nel 1911 con una gita nel Golfo di Trieste e con l'incontro con il movimento nazionale sloveno e l'associazione di cori vicino all'hotel Grignano (Grljan) sulla costa slovena, visitando i luoghi popolati da sloveni nella provincia di Trieste a Duino (Devin). Si assunsero l'impegnativa organizzazione dei convegni gli insegnanti locali dell'Associazione degli insegnanti di Sežana (*Sežansko učiteljsko društvo*) e gli insegnanti di Trieste, che da maggio 1906 facevano parte dell'Associazione slovena di insegnanti di Trieste e dintorni (*Učiteljsko društvo za Trst in okolico*).

Nella parte formativa del convegno, l'Unione degli insegnanti analizzava il lavoro dell'anno passato, in particolare le sue pubblicazioni (dal 1891 il giornale *Popotnik*, dal 1900 anche *Učiteljski tovariš*) e le numerose attività economiche. Nel 1891, a Trieste fu ben accolta la presentazione dell'assicurazione degli insegnanti attraverso la banca Slavija, il che mostra le basi economiche dell'unione prettamente ideologica tra il liberalismo e l'associazione degli insegnanti. Tra gli argomenti didattici e pedagogici, nel 1891 trattarono la formazione continua nell'artigianato (I. Lapajne) e il metodo aritmetico di livello inferiore

(T. Romih, allora presidente dell'Unione), nel 1902 trattarono la letteratura per ragazzi (E. Gangl) e l'istruzione a Trieste (I. Šega) con una risoluzione sulle scuole popolari slovene a Trieste. Parte del convegno del 1911 comprendeva le discussioni pedagogiche sull'istruzione slava a Trieste (F. di Kleinmayr), sul lavoro come strumento educativo (H. Schreiner) e sul significato della scuola moderna per lo sviluppo fisico dei giovani (I. Šijanec). Tutto ciò fu integrato dalle rappresentazioni sindacali della posizione degli insegnanti alla luce degli sforzi per ottenere l'aumento degli stipendi, come discusso a Trieste già nel 1891 (sulla situazione sociale e giuridica degli insegnanti sloveni nelle singole regioni: J. Ravnikar, A. Vertovec). Gli sforzi delle associazioni degli insegnanti e della loro Unione venivano sempre assommati dalle risoluzioni.

Inizialmente, l'Unione degli insegnanti era veramente ideata come unità integrativa, ma con la fine del XIX secolo assunse un orientamento politico del tutto liberale, il che fece allontanare parte degli insegnanti. Ma la maggior parte degli insegnanti sloveni era comunque più vicina alle posizioni nazionali e più liberali e rimase nelle associazioni degli insegnanti distrettuali che formavano l'Unione. Nel 1891, a Trieste si tenne ancora una messa domenicale nell'ambito del programma del convegno, con gli insegnanti che cantavano. Anche il giornale cattolico *Slovenec*, nel 1891, invitava al convegno dell'Unione a Trieste e ne parlava favorevolmente. Ma nel maggio del 1902, con il presidente Luka Jelenc, l'Unione degli insegnanti si riunì a Trieste come un'associazione già fermamente orientata verso il liberalismo. Nel 1911 si scriveva apertamente del convegno di insegnanti sloveni progressisti (cioè liberali) a Trieste, organizzato solo pochi giorni prima delle elezioni dell'Assemblea nazionale. I convegni dell'Unione degli insegnanti, come tutte le lezioni scolastiche, esprimevano la loro affezione per l'imperatore Francesco Giuseppe e allo stesso tempo contribuivano all'integrazione nazionale e culturale degli insegnanti provenienti da tutte le regioni slovene. I tre convegni di Trieste rappresentano non solo l'orientamento dell'Unione degli insegnanti nella direzione liberale, ma anche il progresso dello sviluppo economico e culturale sloveno a Trieste negli anni precedenti alla prima guerra mondiale.

